

Kvalitetssäkring och val av läromedel

Fokus på samhällsorienterande
ämnen i årskurs 7-9

Innehåll

Förord	3
Sammanfattning	4
Vad Skolinspektionen granskat	4
Granskningens viktigaste iakttagelser	5
Inledning	8
Därför har Skolinspektionen granskat skolors arbete med kvalitetssäkring och val av läromedel	8
Syfte, frågeställningar och avgränsningar	12
Granskningens genomförande	12
En bred definition av läromedel	13
Detta visar granskningen	14
Rektorernas övergripande arbete med kvalitetssäkring och val av läromedel... 15	
Lärarnas kvalitetssäkring och val av läromedel	19
Huvudmännens roll i arbetet med läromedel	26
Avslutande diskussion	28
Rektorer behöver ge lärare förutsättningar för en medveten kvalitetssäkring av läromedel	28
Referenser	34
Bilaga 1 – Metod och genomförande	36
Bilaga 2 – Granskade skolor	37
Bilaga 3 - Referenspersoner	38
Bilaga 4 – Författningsstöd	39
Bilaga 5 – Bedömningsstöd	40

Förord

Skolinspektionen har i uppdrag att granska kvaliteten i sådan utbildning och pedagogisk verksamhet som står under myndighetens tillsyn. Granskningen innebär en detaljerad och systematisk undersökning av verksamhetens kvalitet, inom ett avgränsat område, i förhållande till nationella mål, riktlinjer och till forskning. I detta fall är det skolors val och kvalitetssäkring av läromedel som granskats. Utgångspunkten är alla barns och elevers lika rätt till en god utbildning i en trygg miljö.

Huvudsyftet med Skolinspektionens övergripande rapporter är att presentera en nulägesbild av kvaliteten inom ett avgränsat område. Granskningarna tydliggör vad som behöver förbättras för att i högre grad nå målen för verksamheten inom det aktuella området. Rapporterna innehåller även beskrivningar av väl fungerande inslag och framgångsfaktorer.

Skolinspektionens iakttagelser, analyser och bedömningar redovisas dels i form av enskilda beslut till de granskade skolorna och skolhuvudmännen, dels i denna övergripande och sammanfattande rapport. Genom beskrivningar av viktiga kvalitetsaspekter inom granskningsområdet avser rapporten vara användbar även för skolor som inte har granskats. Viktigt att känna till är att när Skolinspektionen granskar enskilda skolor riktar vi oss till de ansvariga för skolan - rektorer och huvudmän. Vi bedömer således inte enskilda lärares arbete. Däremot intervjuar vi lärare och genomför ibland observationer för att genom exempel få en bild av verksamheten. Det är rektorer och huvudmän som ansvarar för att ge förutsättningar för att undervisningen och utbildningen kan utvecklas.

Rapporten redovisar resultatet av Skolinspektionens kvalitetsgranskning av skolors läromedelsstrategi. Iakttagelserna och slutsatserna gäller de 29 skolhuvudmän och 30 skolor som har granskats och avser därmed inte att ge en nationell bild av förhållandena. Vilka skolor som granskats framgår i bilaga 2.

Ann Edvinsson och Ingrid Jerkeman har varit projektledare för kvalitetsgranskningen och Elina Ekberg har skrivit den övergripande rapporten.

Helén Ängmo
Generaldirektör

Agneta Broberg
Regionchef norr

Sammanfattning

Läromedel utgör en viktig del av undervisningen och påverkar elevernas möjlighet till kunskapsutveckling. Läroplanen för grundskolan anger att det är rektors ansvar att se till att skolans arbetsmiljö utformas så att alla elever får tillgång till och ges förutsättningar att använda läromedel av god kvalitet samt andra lärverktyg för en tidsenlig utbildning.¹

I praktiken är det ofta lärarna som ansvarar för att välja ut och kvalitetssäkra läromedel. Samtidigt uppger många lärare att de inte hinner med detta uppdrag.² Andelen obehöriga lärare väntas öka framöver³ vilket riskerar att göra avsaknaden av ramar och resurser för kvalitetssäkring av läromedel särskilt problematisk. Skolinspektionen ser en risk i att rektorerna inte i tillräcklig utsträckning ger lärare förutsättningar att kvalitetssäkra läromedel. En konsekvens av en mindre aktiv styrning kan vara att kvalitetssäkringen av läromedel blir personberoende och därmed av varierande kvalitet. Om inte tid avsätts för källkritik så finns också risk för att elever kan möta föråldrat läromedel som till exempel inte speglar läroplanens värdegrund. I slutändan finns en risk för att elever inte möter en likvärdig utbildning av hög kvalitet.

Vad Skolinspektionen granskat

Skolinspektionen har granskat rektorers styrning av lärares arbete med kvalitetssäkring och val av läromedel, liksom med vilken kvalitet lärare kvalitetssäkrar och väljer läromedel.

Vi har använt en bred definition av läromedel i granskningen. Det innebär att allt material som används som läromedel har inbegripits i begreppet, det vill säga allt från klassiska läroböcker till filmer, artiklar och lärares egenproducerade material som exempelvis presentationer och texter med instuderingsfrågor. En del av materialet som används som läromedel är avsett att användas just som läromedel, som exempelvis en förlagsproducerad lärobok i ett visst ämne. Annat material som används som läromedel i undervisningen kan vara producerat med andra avsikter, som filmklipp hämtade på internet, information från webbsidor och material från intresseorganisationer. Den breda definitionen innebär att vi granskat både den kvalitetssäkring som görs inför inköp av nya läroböcker och den som görs löpande under planeringen av undervisningen.

Granskningen har avgränsats till de samhällsorienterande ämnena i årskurserna 7-9. Intervjuer har genomförts med rektorer och lärare på 30 skolor, som tillhör 29 olika kommunala och enskilda huvudmän. Huvudmännen har också fått svara på ett antal skriftliga frågor om sin roll i kvalitetssäkringen och valen av läromedel.

Vår granskning har genomförts under hösten och vintern 2020-2021. Skolinspektionen har i denna granskning, liksom i andra granskningar under pandemin, anpassat metoder och genomförande till den rådande situationen. Samtliga inter-

---

¹ Förordningen (SKOLFS 2010:37) om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet (nedan Lgr 11), 2.8 Rektorns ansvar.

² Lärarnas riksförbund (2014), s. 3

³ Skolverket (2019 a).

vjuer har genomförts digitalt eller via telefon. Att notera är att granskningens frågor inte specifikt berört läget under pandemin utan hur arbetet med läromedel vanligtvis bedrivs. Skolinspektionens bedömning är att det fungerat väl att samtala om och fånga skolornas arbete med läromedel.

Granskningens viktigaste iakttagelser

Nedan beskrivs kortfattat de viktigaste iakttagelserna Skolinspektionen gjort under granskningen.

Rektorerna styr sällan aktivt arbetet med kvalitetssäkring och val av läromedel

På den stora majoriteten av de granskade skolorna bedömer Skolinspektionen att rektors styrning av arbetet med kvalitetssäkring och val av läromedel bör utvecklas. Ansvaret för detta arbete ligger på de flesta granskade skolor på lärarna. Rektorerna har sällan en aktiv roll i detta arbete utan litar på att lärarna gör detta med hög kvalitet. Rektorerna ser det därför inte som nödvändigt att aktivt styra och leda detta arbete och lärarna uppskattar till största del den tillit rektorn sätter till deras arbete. Hos huvudmännen ser man ofta kvalitetssäkring av läromedel som en fråga för rektorer och lärare och huvudmännen utför därför sällan något övergripande arbete kring dessa frågor.

Granskningen visar att många av de granskade rektorerna genomför delar av arbetet kring kvalitetssäkring av läromedel med god kvalitet, medan det finns rum för utveckling när det gäller andra delar. Ofta finns exempelvis möjlighet för lärarna att diskutera läromedel inom ramen för ämneslag, medan det är mer ovanligt att det finns gemensamma principer som lärarna kan utgå ifrån i sin kvalitetssäkring.

Några av de intervjuade rektorerna har tagit ett mer övergripande ansvar för dessa frågor. Genom att ge lärare förutsättningar i form av tid och resurser, och också kommunicera vilka principer som ska styra arbetet och följa upp det på olika sätt, tar dessa rektorer ett större ansvar för kvalitetssäkringen av läromedel och därmed också för att alla elever på skolan ska få sådana av hög kvalitet.

Det varierar mellan skolorna hur mycket tidsmässiga och ekonomiska resurser rektorerna ger lärarna i arbetet med läromedel. På vissa skolor uppger lärare att de har schemalagd mötestid som kan ägnas åt läromedelsfrågor och att de har möjlighet att köpa in de läromedel de behöver. Andra lärare beskriver att de använder äldre läromedel som behöver kompletteras och anpassas för att fungera i undervisningen och de kan också sakna tid att kvalitetssäkra läromedel tillsammans med kollegor.

Skolinspektionen bedömer att i de fall rektorer har en mindre aktiv styrning av arbetet med kvalitetssäkring av läromedel blir arbetet i hög utsträckning personberoende. Det visar på att det finns behov av ett övergripande arbete för att höja kvaliteten på kvalitetssäkringen. Detta blir särskilt angeläget då andelen obehöriga lärare riskerar att öka framöver. Genom att driva ett gemensamt arbete kring kvalitetssäkring och val av läromedel kan rektorn minska risken för att dessa processer blir personberoende, vilket i sin tur kan höja kvaliteten på undervisning och utbildningen och göra den mer likvärdig.

Att rektorn tar ett större ansvar ska dock inte tolkas som att lärarna ska få minskat inflytande. Istället behöver rektorn arbeta för ett gemensamt förhållningssätt kring kvalitetssäkring av läromedel, som också nyanställda introduceras till, och ge lärarna tidsmässiga, resursmässiga och organisatoriska förutsättningar att genomföra en god kvalitetssäkring.

Kvalitetssäkringen utifrån läroplanens värdegrund och forskning behöver stärkas

Att rektorerna i flera fall inte har tagit ett övergripande ansvar behöver inte betyda att skolans kvalitetssäkring av läromedel inte håller hög kvalitet. I granskningen ser vi flera exempel på att lärare, utan rektors ledning, genomför en god kvalitetssäkring.

Lärarna granskar läromedlens överensstämmelse med kursplanerna

Granskningen visar att lärarna i hög grad granskar om läromedel stämmer överens med kursplanen, framförallt med det centrala innehållet. Att det ska göras ses som en självklarhet och görs ofta gemensamt av ämneslag inför inköp av nya basläromedel. Även möjligheten att nå kunskapsmålen utifrån det undervisningsupplägg som stöds av läromedlet undersöks ofta, exempelvis genom en granskning av utformningen på uppgifter som ingår. Genom att komplettera olika läromedel ser lärarna sedan till att deras undervisning går i linje med kursplanen.

Granskningen av värdegrunden kan utvecklas

För lärarna som intervjuats i den här granskningen är det självklart att läromedel ska spegla läroplanens värdegrund, men många lärare beskriver att de utgår från att förlagsproducerade läromedel gör detta, och avstår från en egen aktiv granskning. Det är också vanligt att lärarna i granskningen beskriver att de har värdegrunden "i ryggmärgen" och att de skulle märka om något i läromedlet inte skulle gå i linje med den. På hälften av skolorna har Skolinspektionen bedömt att granskningen av läromedel utifrån läroplanens värdegrund kan utvecklas.

Några lärare beskriver en mer aktiv kvalitetssäkring utifrån värdegrundsperspektiv. Det ges dock få beskrivningar av kvalitetsgranskning ur flera, på förhand givna, värdegrundsperspektiv. Lärarna beskriver att de kvalitetssäkrar ett läromedels värdegrund på egen hand och det varierar ofta mellan lärare på samma skola hur detta görs. Medan vissa lärare har stor tillit till de förlagsproducerade läromedlen i värdegrundsfrågor beskriver andra hur de granskar sådant som hur olika grupper framställs, ur vilket perspektiv läromedlet är skrivet eller om något perspektiv som borde finnas med saknas, som exempelvis ett kvinnligt perspektiv inom historieundervisningen.

Genom att verka för en kvalitetssäkring utifrån gemensamma utgångspunkter och ett ökat samarbete skulle rektorerna kunna ge lärarna bättre förutsättningar att genomföra en kvalitetssäkring ur värdegrundsperspektiv av högre kvalitet.

Tryckta läromedel blir snabbt inaktuella

Lärarna berättar att tryckta läromedel snabbt blir inaktuella. Många beskriver att namn på politiska partier och statistik kan behöva uppdateras, men även sådant som beskrivningar av politiska strömningar i samhället kan snabbt bli föråldrade. Flera nämner vikten av att vara källkritisk när de väljer vilka källor de använder för att hålla undervisningen aktuell.

Många upplever det svårt att hålla sig uppdaterade med forskning i ämnet

Kvalitetssäkring av läromedel utifrån forskning i ämnen och dess didaktik beskriver flera lärare som tidskrävande. För att möjliggöra en kvalitetssäkring utifrån forskning behöver lärare få tid för kompetensutveckling och möjlighet till samverkan för att sprida sina kunskaper. Många lärare beskriver att de skulle reagera om något skulle vara felaktigt i de läromedel de använder. Det finns också en stor tillit hos lärarna till att förlagsproducerade läromedel håller en hög kvalitet vad gäller överensstämmelsen med forskning i ämnet och dess didaktik. Skolinspektionen har bedömt att drygt hälften av de granskade skolorna kan utveckla sin granskning utifrån aktuell forskning.

Lärarna tar i hög utsträckning hänsyn till att läromedel kan anpassas efter elevers behov

Att läromedel går att anpassa efter olika elevers behov är viktigt för lärarna som intervjuats i den här granskningen. Lärarna beskriver att de utgår från faktorer som innehållets struktur, svårighetsgrad, språk och tillgänglighet när de granskar möjligheten att anpassa läromedlen efter elevers olika behov. Det finns också lärare som beskriver att de tar hänsyn till elevernas intresse i sina val av läromedel.

Majoriteten av lärarna använder läromedel där texten går att få uppläst och vissa har också tillgång till läromedel på olika språk och av olika svårighetsgrad. Ett sätt att anpassa läromedel efter elevers olika behov som beskrivs i intervjuerna är att skapa eget läromedel som komplement till ett huvudläromedel. Det kan exempelvis handla om att skapa begreppslistor med förklaringar av svåra begrepp eller att visualisera texter genom att komplettera med bilder eller filmer.

Inledning

I det här kapitlet ger vi en kortfattad bakgrund till granskningen och beskriver den problembild som föranlett Skolinspektionens granskning av skolors arbete med kvalitetssäkring och val av läromedel. Därefter redogörs för de frågeställningar vi sökt svar på och hur vi gått tillväga för att göra detta.

Därför har Skolinspektionen granskat skolors arbete med kvalitetssäkring och val av läromedel

Läromedel utgör en viktig del av undervisningen. Det finns dock tecken på att den kvalitetssäkring som görs inför val av läromedel inte alltid är av hög kvalitet. Nedan ger vi en kort bakgrund till hur regleringen av läromedel sett ut tidigare och beskriver de regleringar som finns kring läromedel idag. Därefter beskrivs den problembild vi utgått ifrån vid denna granskning.

Från statlig granskning av läroböcker till rektorns ansvar

Idag finns ingen reglering av vilka läromedel som ska användas i skolorna och inte heller någon statlig kontroll av de läromedel som produceras. Så har det inte alltid sett ut. Johnsson Harrie beskriver i sin avhandling hur staten har haft en roll i granskningen av läroböcker från 1930-talet och fram till tidigt 1990-tal. Hon beskriver hur denna roll sett olika ut under perioden och att den också var föremål för debatt. I avhandlingen beskrivs också att den statliga förhandsgranskningen av läromedel upphörde i samband med skolreformerna och nedläggningen av Skolverstyrelsen i början av 1990-talet.⁴ Ansvaret för kvalitetssäkring och val av läromedel ligger sedan dess på skolorna.⁵

Även om staten inte längre kontrollerar de läromedel som används⁶ sätter staten ramar för undervisningen, och därmed också för läromedel, genom de lagar och förordningar som styr skolans verksamhet. Det framgår av läroplanen för grundskolan att det är rektors ansvar att se till att skolans arbetsmiljö utformas så att alla elever får tillgång till och ges förutsättningar att använda läromedel av god kvalitet samt andra lärverktyg för en tidsenlig utbildning.⁷ Därutöver finns flera bestämmelser i skollagen som påverkar rektors och lärares ansvar vid kvalitetssäkring och val

⁴ Johnsson Harrie (2009), s. 49 ff.

⁵ Sameskolstyrelsen och Specialpedagogiska skolmyndigheten har dock ett visst läromedelsuppdrag (se 2 § och 6 § förordningen (2011:130) med instruktion för Specialpedagogiska skolmyndigheten och 2 § förordningen (2011:131) med instruktion för Sameskolstyrelsen). Specialpedagogiska skolmyndigheten producerar visst läromedel och tillhandahåller bl.a. en tjänst för att hitta utvalda och granskade läromedel som passar i specialpedagogiska sammanhang.

⁶ I november 2019 beslutade regeringen att tillsätta en utredning, *Stärkta skolbibliotek och läromedel, Dir 2019:91*, som skulle utreda och föreslå åtgärder för att stärka skolbiblioteken och föreslå hur statens roll bör se ut när det gäller läromedel i svensk skola. I direktivet nämns vikten av tillgång till läromedel av hög kvalitet och de utmaningar som finns relaterat till detta. Exempelvis nämns det stora utbudet, som utökas i snabb takt i och med digitaliseringen.

⁷ Lgr 11, 2.8 Rektorns ansvar.

av läromedel då de mer generellt reglerar ansvaret för och utformningen av undervisningen, där läromedel är en central del. Exempelvis anges i skollagen att det pedagogiska arbetet vid en skolenhet ska ledas och samordnas av rektorn och att utbildningen ska utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar och de mänskliga rättigheterna, liksom att utbildningen ska vila på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet.⁸

I läroplanens kursplaner beskrivs syftet med undervisningen i de olika ämnena liksom det centrala innehållet som eleverna ska möta i undervisningen. De läromedel som väljs behöver därför ta upp det centrala innehållet på ett sätt som möjliggör undervisning mot ämnets syfte och mål. Av läroplanen framgår också vilken värdegrund som utbildningen ska vila på.⁹

Se bilaga 4 för fullständig redogörelse för den rättsliga reglering som ligger till grund för granskningen.

Rektorn är sällan aktiv i kvalitetssäkring och val av läromedel

Även om rektor genom läroplanen har ett uttalat ansvar för att eleverna får tillgång till läromedel av god kvalitet är det i praktiken lärarna som genomför arbetet med att kvalitetssäkra och välja ut läromedel. Rektorer styr genom att ange de ekonomiska ramarna, men är i praktiken relativt lite involverade i valet av läromedel.¹⁰ Flera studier pekar på att det är ovanligt att val av läroböcker styrs av på förhand framtagna kriterier eller principer.¹¹ Såväl forskning som Skolinspektionens erfarenhet¹² pekar sammantaget på att en samlad formell strategi kring läromedelsval, ledd och samordnad av rektor, ofta saknas på skolorna. Lärarna väljer läromedel, både tillsammans och på egen hand, utifrån olika överväganden av mer informell karaktär, vilket riskerar att skapa sårbarhet och olikvärdighet i läromedelsvalet på skolan.

Widholm¹³ går i sin avhandling igenom forskning och andra studier om vad lärare tar hänsyn till i sina val av läromedel. Han kommer till slutsatsen att resultaten från de olika studierna spretar och att det är många olika faktorer som spelar in i valet. Faktorer som nämns i hans genomgång är exempelvis hänsyn till hur läromedel framställer olika grupper av människor, styrdokument, möjligheten att presentera en aktuell bild för eleverna, möjligheten att skapa intresse hos eleverna och hur lättläst läromedlet är.

Flera äldre studier visar på att just överensstämmelsen med kursplaner och kunskapsmål för ämnet och årskursen är något som lärare i hög grad tar hänsyn till när de väljer läromedel.¹⁴ Skolinspektionens granskning av läromedel i kemiämnet vi-

⁸ 2 kap. 9 § och 1 kap. 5 § skollagen (2010:800).

⁹ Lgr 11, 1 Skolans värdegrund och uppdrag.

¹⁰ Lärarförbundet (2014) s. 3. Skolinspektionen (2011) s. 6 – 7, 29. Juhlin Svensson (2000).

¹¹ Skolverket (2006); Skjelbred (2002) s. 24.; Skolinspektionen (2011), s. 30; Juhlin Svensson (2000); Svensson (2011), s. 297.

¹² Svensson (2011), s. 297; Skolinspektionen (2011).

¹³ Widholm (2020) s. 38-43.

¹⁴ Skolinspektionen (2011), s. 30; Danmarks evalueringsinstitut (2009). s. 10. En studie från Skolverket från 2006 visade dock att styrdokumentet hade mindre betydelse för valet av läromedel.

sade att lärarna i granskningen tog hänsyn till överensstämmelse med styrdokument och om läromedlet var lättläst. Däremot var det ovanligare att lärare granskade om läromedlet speglade läroplanens värdegrund eller tog hänsyn till möjligheten att anpassa läromedlen efter elevers olika behov. Eleverna på skolorna i granskningen användes i mycket få fall som en kunskapskälla kring läromedlens funktion och gavs oftast inte heller möjlighet att utvärdera läromedlen eller delta efter mognad och ålder när skolan köpte in eller tog fram nya läromedel.¹⁵ Elevers roll i valet av läromedel har i några studier visat sig vara indirekt så till vida att lärare i diskussioner på ämneskonferenser kan hänvisa till elevernas reaktioner på olika läroböcker, även om de också visat att läromedlet ibland diskuteras i klasserna.¹⁶

Ett stort utbud av läromedel – men lite tid och varierande resurser

Samtidigt som ansvaret för val av läromedel i praktiken ligger på lärarna visar flera studier att lärare uppfattar att de inte har tillräckligt med tid för att göra en ordentlig kvalitetssäkring av läromedel.¹⁷ Läromedelsmarknaden är idag omfattande, vilket ytterligare komplicerar valet och gör det mer tidskrävande. Många aktörer, inte bara traditionella läromedelsproducenter utan även intresseorganisationer och företag, är intresserade av att tillhandahålla undervisningsmaterial, och särskilt stort är detta intresse i ämnet samhällskunskap.¹⁸ Den ökade digitaliseringen har medfört att utbudet ökat ytterligare, med stora skiftningar i kvalitet. Det stora utbudet gör att det blir omöjligt att få en tydlig överblick, och det krävs olika typ av kvalitetssäkring för analoga och digitala läromedel.¹⁹

Det finns ingen officiell statistik över skolors eller huvudmäns kostnader för läromedel vilket gör det svårt att få en bild av detta. Statistik från branschorganisationen Läromedelsföretagen visar att grundskolornas inköp av läromedel har legat relativt konstant mellan 2015 och 2019.²⁰ Intresseorganisationen Läromedelsföretagarna menar att det varierar mellan skolor hur mycket resurser som läggs på läromedel. Majoriteten av de lärare som besvarat en enkät som Läromedelsföretagarna genomfört menar att de kan köpa in de nödvändigaste läromedlen, medan en mindre andel upplever att de inte har möjlighet till det.²¹ Skolinspektionens granskning av läromedel i kemi i årskurs 4 och 5 år 2011 visade att ekonomi begränsade möjligheterna till inköp på flera av de granskade skolorna.²²

I samma granskning kunde man också se att det på de granskade skolorna ibland förekom pedagogiska ideal som idealiserar en läroboksfri undervisning där lärarna istället producerar eget material i hög utsträckning.²³ Också Widholm beskriver detta ideal i sin genomgång av forskning om läromedel och påtalar att det finns

¹⁵ Skolinspektionen (2011), s. 29 ff.

¹⁶ Skolverket (2006), s. 137; Svensson (2011), s. 299.

¹⁷ Lärarförbundet (2014) s. 3. Skolinspektionen (2011) s. 30.

¹⁸ Johnsson Harrie (2012), s. 85 ff.

¹⁹ Af Sandeberg, J. (2020).

²⁰ Läromedelsföretagen <http://laromedelsforetagen.se/fakta/statistik/>. Läromedelsföretagen är en branschorganisation med 18 medlemsföretag.

²¹ Läromedelsföretagarna (2020). Läromedelsföretagarna är en intresseorganisation för läromedelsföretagare.

²² Skolinspektionen (2011).

²³ Skolinspektionen (2011).

forskning som ifrågasätter kvaliteten på lärarproducerade läromedel.²⁴ Sådana pedagogiska ideal kan naturligtvis leda till minskade inköp av läromedel.

Minskade resurser för läromedel får konsekvenser för lärarnas val av läromedel. Stora skillnader huvudmän emellan kan bidra till olikvärdiga förutsättningar för lärarens arbete och till ojämn kvalitet på de läromedel som eleverna får tillgång till vilket kan påverka deras möjligheter att tillgodogöra sig undervisningen.

Hög tilltro till förlagsproducerade läromedel trots att flera studier visat på brister

Flera studier har visat att många lärare har en hög tilltro till att förlagsproducerade läroböcker överensstämmer med läroplan och kursplan och att det finns en tro på att undervisning som utgår från läromedlet därmed blir en undervisning i enlighet med läroplan och kursplan.²⁵ Johnsson Harrie menar i sin avhandling från 2009 att den målstyrda skolan har en läroplan med vagare direktiv och mål än tidigare, vilket kan leda till att läroboken tar rollen som läroplanens konkreta form och därmed får en stark ställning.²⁶

Samtidigt som det förekommer att lärare litar på läromedel finns det studier gjorda under den förra läroplanen²⁷ som indikerar att läromedlen på den tiden inte alltid täckte väsentliga delar av ämnet. Drygt en tredjedel av skolorna som ingick i granskningen av läromedel inom kemiämnet 2011 bedömdes av Skolinspektionen ha läromedel som inte helt och hållet var tidsenliga. Granskade läromedel täckte inte heller alltid in väsentliga områden i förhållande till kursplanen.²⁸ I en granskning av fysikämnet 2010 konstaterade Skolinspektionen att tre vanligt förekommande läromedel i ämnet inte täckte in alla delar av kursplanen.²⁹ Också i en senare studie från 2016 konstateras att granskade läromedel i historia och samhällskunskap inte täcker in allt centralt innehåll, liksom att texterna ibland är formulerade på ett sätt som riskerar att exkludera svenska elever med utländsk bakgrund.³⁰ Flera studier har också visat att läromedel inte alltid speglar läroplanens värdegrund.³¹

Brist på behöriga lärare och en personberoende kvalitetssäkring kan innebära en risk för bristande likvärdighet

Ovan konstaterade Skolinspektionen att det ofta är lärarna som bär ansvaret för valen av läromedel. Att kvalitetssäkra och välja läromedel är tätt sammankopplat

²⁴ Widholm (2020). s. 42.

²⁵ Johnsson Harrie (2009) s. 222; Juhlin Svensson (2000) s. 40; Svensson (2011), s. 301; Englund (2006) s. 25; Reichenberg 2014 hänvisar till Skjelbred, D. & Aamotsbakken, B. (2010) (red.). Lesing av fagtekster som grunnleggende ferdighet. Oslo: Novus. s. 74.

²⁶ Johnsson Harrie (2009). s. 224.

²⁷ 1994 års läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet (Lpo 94).

²⁸ Skolinspektionen (2011) s. 19 ff.

²⁹ Skolinspektionen (2010). s. 36.

³⁰ Johansson Harrie (2016). s. 67 ff.

³¹ Skolverket (2006). s. 44; Johansson Harrie (2016). s. 67; Skolinspektionen (2010, 2011); SOU 2010:10.

med planeringen av undervisningen och en naturlig del i lärarens arbete. I dag råder brist på behöriga lärare i vissa ämnen³² och den bristen prognostiseras bli större i nära framtid.³³ Det innebär att kvalitetssäkring och val kan behöva utföras av personer utan lärarutbildning, vilket ytterligare riskerar att minska likvärdigheten mellan skolor och elever. Dessutom visar studier att lärarbehörigheten ofta är lägre på skolor där många elever har de största behoven.³⁴

Syfte, frågeställningar och avgränsningar

Syftet är att granska i vilken utsträckning skolorna har en välfungerande strategi för läromedel som rektorn leder och samordnar. Både rektors och lärares arbete har granskats då vi dels tittat på i vilken utsträckning rektor ger lärare förutsättningar att säkerställa kvaliteten i de läromedel som används, dels på kvaliteten på lärarnas kvalitetssäkrings- och urvalsarbete.

De övergripande frågeställningarna som besvaras är följande:

1. Med vilken kvalitet utformar rektor en strategi för kvalitetssäkring och val av läromedel i de samhällsorienterande ämnena på skolan?
2. I vilken utsträckning har lärarna i de samhällsorienterande ämnena ett välfungerande kvalitetssäkrings- och urvalsarbete för att tillhandahålla läromedel av god kvalitet?

En avgränsning har gjorts till de samhällsorienterande ämnena i årskurs 7-9. Det är rektors och lärares beskrivningar av kvalitetssäkring och val av läromedel som granskas. Skolinspektionen har inte granskat läromedlens kvalitet och inte heller hur läromedlen används i undervisningen eller tillgången till läromedel.

Granskningens genomförande

I granskningen ingår 30 skolenheter tillhörande 29 olika huvudmän, både kommunala och enskilda. Skolorna varierar i storlek och ligger spridda över landet.

På varje skola har rektorn och mellan en och fyra lärare intervjuats i enskilda intervjuer. Intervjuerna har skett över telefon eller som digitala möten. Intervjuerna har utgått från ett antal på förhand framtagna frågor men frågorna har också anpassats efter varje enskild intervju.

Inför intervjuerna har Skolinspektionen också inhämtat viss skriftlig information. Huvudmannen har kortfattat fått beskriva eventuellt arbete med läromedel på huvudmannanivå och rektorn har svarat på ett antal frågor om det arbete med kvalitetssäkring och val av läromedel som sker på skolan.

³² I ett pressmeddelande 2020-03-25 meddelar dock Skolverket att andelen behöriga lärare ökat i grundskolan och ytterligare skolformer jämfört med föregående läsår.

³³ Skolverket (2019 a).

³⁴ Hansson (2016); IFAU (2020) s. 65-85.

Efter intervjuerna har Skolinspektionen bedömt de granskade verksamheternas kvalitet på de områden som berörs av granskningens två frågeställningar.³⁵ Bedömningarna har sedan kommunicerats till berörd huvudman och rektor i ett verksamhetsbeslut. För varje frågeställning har Skolinspektionen bedömt om verksamheten i låg utsträckning, i flera delar eller i hög utsträckning uppfyller Skolinspektionens framtagna kvalitetskriterier. Kriterierna har tagits fram med utgångspunkt i rättslig reglering, forskning och andra studier. I bilaga 5 *Bedömningsstöd* finns kriterierna för hög kvalitet återgivna.

I den här rapporten har Skolinspektionen sammanfattat och återgivit de viktigaste iakttagelserna som gjorts i samband med granskningen.

För en mer utförlig beskrivning av granskningens genomförande se bilaga 1, *Metod och genomförande*.

En bred definition av läromedel

I den här granskningen har Skolinspektionen använt en bred definition av begreppet läromedel. Definitionen, som också kommunicerades till de deltagande huvudmännen, rektorerna och lärarna inför intervjuerna, lyder som följer:

Med begreppet läromedel menar vi ett strukturerat material som lärare använder i undervisningssituationen. Det finns analoga respektive digitala läromedel. Många analoga läromedel innefattar digitala komponenter. Digitala läromedel är läromedel som elever tar del av genom olika former av digitala verktyg. Granskningen omfattar såväl digitala som analoga (förlagsproducerade) läromedel samt det egenproducerade och delade material som lärare använder för att förmedla undervisningsstoffet (till exempel stenciler, facklitteratur/faktatexter, skönlitteratur, tryckta/elektroniska tidningar, film/bild/ljud, presentationer). Det kan därmed också handla om material som inte är producerat som läromedel men som används som sådant i undervisningen. Fokus är på läromedel som används i planering och genomförande av undervisningen och omfattar därmed inte läxmaterial. Granskningen omfattar inte lärverktyg i form av utrustning av olika slag.

---

³⁵ Huvudmännens skriftliga redovisningar har inte legat till grund för bedömning utan enbart inhämtats i kartläggande syfte.

Detta visar granskningen

Skolinspektionen har granskat rektorers och lärares arbete med att kvalitetssäkra och välja läromedel. Rektorerna har i detta sammanhang ett övergripande ansvar för elevernas tillgång till läromedel av god kvalitet medan det är lärarna som i praktiken genomför kvalitetssäkringen och läromedelsvalen.

Utifrån vad som framkommit i granskningen gör Skolinspektionen bedömningen att rektorerna ofta har en mindre aktiv styrning av arbetet med kvalitetsgranskning och val av läromedel. Det finns sällan en strategi för arbetet på detta område och lärarnas arbete med val och kvalitetssäkring följs ofta upp i låg grad av rektorerna. På 28 av 30 granskade skolor bedömer Skolinspektionen att det finns områden i rektorernas arbete som kan utvecklas. I de flesta fall handlar dessa om att rektorn behöver utveckla en strategi för kvalitetssäkring av läromedel. Det kan också handla om att utveckla en redan befintlig strategi så att den täcker in samtliga läromedelskategorier eller så att den blir känd hos samtliga lärare på skolan.

Att rektorerna i flera fall inte har tagit ett övergripande ansvar behöver inte betyda att skolans kvalitetssäkring av läromedel inte håller hög kvalitet. Vi ser exempel på ett gott arbete med kvalitetssäkring av läromedel hos flera lärare i granskningen. Utan styrning och ledning riskerar dock detta arbete att bli personberoende.

Skolinspektionen har bedömt att lärarna på majoriteten av skolorna, 24 stycken, utför ett kvalitetssäkrings- och urvalsarbete som i flera delar är av god kvalitet, medan andra delar genomförs med lägre kvalitet. Det innebär att Skolinspektionen har identifierat utvecklingsområden i skolornas arbete. Utvecklingsområdena kopplade till lärarnas arbete handlar om att granskningen utifrån värdegrund eller granskningen av hur läromedel stämmer överens med aktuella forskningsrön om ämnet och ämnets didaktik behöver stärkas. På flera skolor behöver båda dessa områden stärkas.

I det här kapitlet beskrivs de sammantagna iakttagelserna från de skolor som ingått i granskningen. Först finns ett avsnitt som handlar om rektors ledning av arbetet med kvalitetssäkring och val av läromedel. Därefter beskrivs lärarnas arbete med detta. Slutligen redogörs för huvudmännens övergripande arbete på området utifrån de svar de lämnat skriftligen inför granskningen och utifrån vad som framkommit i intervjuer med rektorerna.

I samband med en redogörelse som den här är det viktigt att komma ihåg att detta är en granskning av endast 30 skolor, med fokus på de samhällsvetenskapliga ämnena i årskurs 7-9. Det går därför inte att göra antaganden om en större grupp skolor, eller om andra ämnen än de som granskats. Det vi sett gäller för just dessa skolor.

Rektorernas övergripande arbete med kvalitetssäkring och val av läromedel

Det första område som Skolinspektionen har granskat är rektorns övergripande arbete med kvalitetssäkring och val av läromedel.

Rektorn har genom läroplanen ansvaret för att eleverna ska få tillgång till och förutsättningar för att använda läromedel av god kvalitet.³⁶ Skolinspektionen har därför granskat om rektorerna ser till att det finns gemensamma principer som vägleder lärare i deras fortlöpande kvalitetssäkring och val av läromedel. Vidare har vi granskat vilka förutsättningar som rektorn ger lärarna i form av tid och samverkanstrukturer, för att kunna söka nya läromedel och fortlöpande kvalitetssäkra dessa samt befintliga läromedel. Skolinspektionen har också granskat om kvalitetssäkring och val av läromedel följs upp i skolans systematiska kvalitetsarbete och om skolan planerar långsiktigt för hur läromedel ska hållas uppdaterade.

Endast två rektorer bedöms av Skolinspektionen nå hög kvalitet i förhållande till kvalitetskriterierna för detta område. På 15 skolor bedömer Skolinspektionen att rektorns arbete i flera delar håller god kvalitet, men att utvecklingsområden finns. För 13 skolor gör Skolinspektionen bedömningen att rektorernas övergripande arbete med kvalitetssäkring och val håller låg kvalitet.

På majoriteten av de granskade skolorna identifierade Skolinspektionen därmed ett utvecklingsområde kopplat till rektorns arbete med kvalitetssäkring och val av läromedel. I de flesta fall handlade det om att rektorerna bör arbeta mer strategiskt med detta. Det kunde också handla om att utveckla ett befintligt arbete genom att ta med samtliga läromedelskategorier i arbetet eller att sprida rutiner och principer till samtliga lärare på skolan.

Rektorer styr sällan aktivt över kvalitetssäkring och val av läromedel

På de skolor som ingår i granskningen ligger ansvaret för kvalitetssäkring och val av läromedel i de flesta fall på lärarna. Rektorerna har sällan en aktiv roll i arbetet utan lutar på att lärarna kvalitetssäkrar och gör val av läromedel med hög kvalitet. Därför ser rektorerna det sällan som nödvändigt att aktivt styra och leda detta arbete. I många fall utgörs rektorns delaktighet i dessa processer enbart av styrning av de ekonomiska resurser som finns att tillgå för inköp av läromedel liksom styrning av lärarnas arbetstid.

Majoriteten av de lärare som intervjuats delar rektorns uppfattning om att kvalitetssäkring och val av läromedel är en del av lärarnas arbete som de själva bör ha ansvaret för och som de genomför utifrån kunskaper från sin utbildning och erfarenhet. Lärarna efterfrågar sällan mer styrning på detta område utan uppskattar den tillit som rektorn har till dem och deras kompetens. Samtidigt finns både lärare och rektorer som ger uttryck för att kvalitetssäkringen skulle kunna underlättas av exempelvis stödmaterial från Skolverket.

---

³⁶ Lgr 11, 2.8 Rektorns ansvar.

På några skolor förlitar sig rektorerna helt på lärarna när det gäller kvalitetssäkring och val av läromedel, utan att styra eller följa upp deras arbete. Det kan då saknas tid och forum för lärarna att tillsammans diskutera och kvalitetsgranska läromedel. I det systematiska kvalitetsarbetet tas läromedel då bara upp i enstaka fall och i introduktionen av nya lärare tas inte läromedel upp specifikt. Det finns inte heller någon systematik när det gäller inventering av behov av inköp.

Lärarna på dessa skolor utför i vissa fall ett arbete med kvalitetssäkring och val av läromedel som håller hög kvalitet, antingen gemensamt på eget initiativ eller var och en på egen hand. På de skolor där rektorn inte tar något övergripande ansvar blir dock kvaliteten beroende av att lärarna själva genomför detta väl eller att de själva tar initiativ till ett gemensamt arbete. Kvalitetssäkringen blir därmed personberoende. Skolinspektionen ser också i granskningen exempel på hur det kan skilja mycket mellan hur olika lärare på samma skola besvarar frågor om hur de genomför sin kvalitetssäkring. De är heller inte alltid medvetna om hur deras kollegor arbetar, eftersom rektorn inte sett till att det sker samarbete kring dessa frågor och inte format någon strategi för detta arbete.

Några rektorer arbetar medvetet med kvalitetssäkring och val av läromedel

Trots att den huvudsakliga bilden från granskningen är att rektorerna ofta har en mindre aktiv styrning av kvalitetssäkring av läromedel finns det också exempel på rektorer som tar ett mer medvetet, övergripande ansvar för detta. Det som kännetecknar dessa skolor är att det där finns en strategi för och en medvetenhet i arbetet med läromedel. Att kursplanen ska ligga till grund för valen ses som självklart på alla skolor, men några rektorer har utöver det förmedlat principer som exempelvis att lärarna ska ta hänsyn till läromedlets möjlighet att anpassas efter elevers olika behov eller tryckt på vikten av att läromedel som används inte ska vara tendentiösa. På så vis konkretiserar de viktiga delar av vad lärarna utifrån läro- och kursplanen ska ta hänsyn till i sin kvalitetssäkring och sina val.

Rektorerna som har en mer medveten styrning av arbetet med läromedel har också sett till att det finns goda tidsmässiga förutsättningar för lärarna att kvalitetssäkra och välja läromedel tillsammans. Ofta handlar det om att det finns formella mötestider för ämneslagsmöten där frågor om läromedel förväntas tas upp. Det finns också rektorer som låtit lärarna dela arbetsrum med ämneskollegor eller låtit lägga schemat på ett visst sätt för att förenkla möjligheterna för lärarna att byta erfarenheter och samarbeta kring planeringen av undervisningen och därmed också kring de löpande valen av läromedel. Rektorerna följer också upp detta arbete på olika sätt. Det kan ske exempelvis genom rektorns eget deltagande i möten och diskussioner, genom uppföljning av mötesprotokoll och genom det systematiska kvalitetsarbetet. Nyanställda lärare introduceras till skolans arbete med läromedel. Det finns också på dessa skolor en systematisk inventering av behovet att uppdatera läromedlen och rektorer och lärare bedömer att tillräckligt med resurser avsätts för att täcka de behov som finns.

Vanligast är att de granskade skolorna har vissa delar av ovanstående som fungerar väl, medan andra delar kan utvecklas. Exempelvis kan det finnas goda förutsättningar, både organisatoriskt och tidsmässigt, för lärarna att samarbeta kring kvalitetssäkring av läromedel samtidigt som det saknas en uppföljning av arbetet från rektorns sida, liksom gemensamma utgångspunkter eller principer för kvalitetssäkringen.

Många, men inte alla, rektorer ger lärare tidsmässiga resurser för att kvalitetssäkra läromedel

I den här granskningen har vi granskat en uppgift som inte nödvändigtvis genomförs som en separat process. Detta är också tydligt i intervjuerna. Det är vanligt att lärarna berättar att diskussioner om läromedel förekommer inför att nya inköp ska göras i början eller slutet av ett läsår, men utöver det är kvalitetssäkring av läromedel en del i ett större arbete med att planera undervisningen som ständigt pågår. Lärarna genomför detta i samband med sin egen planering av arbetsområden och lektioner och i varierande grad genom samarbete med andra lärare. Många beskriver också att diskussioner om läromedel förs på ämneslagsmöten. Ibland är det uttalat från rektorn att läromedel ska diskuteras under dessa möten medan det i andra fall inte är tydligt uttalat, men ändå sker.

Eftersom kvalitetssäkring och val av läromedel inte är en separat process är det inte helt tydligt hur mycket tid lärarna har för dessa arbetsuppgifter. Samtidigt är tiden ett viktigt verktyg i rektorernas styrning och ledning. Att det sällan är uttalat att exempelvis ämneslagstid ska läggas på just kvalitetssäkring och val av läromedel blir därmed ett tecken på en mindre aktiv styrning från rektorerna.

Sammantaget visar granskningen att lärarna och rektorerna på majoriteten av skolorna upplever att de har tillräckligt med tid för kvalitetssäkring och val av läromedel. Detta bör dock ses i ljuset av att Skolinspektionens granskning pekar på att rektorer ofta har en mindre aktiv styrning av kvalitetssäkring och val av läromedel och på att lärare inte alltid genomför en kvalitetssäkring som möter samtliga kriterier som Skolinspektionen har satt upp för hög kvalitet. Det finns också exempel på lärare som beskriver just detta - att även om den tid de har nu räcker till, så skulle de kunna utveckla sin kvalitetssäkring om de hade mer tid till förfogande. Flera lärare, som uppger att det finns tid för detta arbete, uttrycker samtidigt att tid mer eller mindre alltid är en bristvara.

Det finns dock exempel på skolor där uppfattningen hos de intervjuade lärarna mer tydligt är att de har för lite tid åt kvalitetsgranskning och val av läromedel. Där handlar det ofta om att lärarna inte upplever att de har tillräckligt med tid för gemensamma diskussioner då ämnesmötetid ägnas åt andra frågor, eller att det inte finns avsatt tid för ämneslagsmöten överhuvudtaget. Tid för att diskutera läromedel finns då på den egna planeringstiden och på arbetslagstid, men tid för diskussion med ämneskollegor behöver lärarna själva hitta. Det förekommer också att rektorn menar att tillräcklig tid finns, medan lärarna inte anser sig ha tillräcklig tid.

Rektorer avsätter ekonomiska resurser för läromedel i olika grad

På de granskade skolorna styr samtliga rektorer över läromedelsvalen på så sätt att de beslutar om de ekonomiska medel som finns till förfogande för inköp av läromedel. Alla skolor har en begränsad budget att förhålla sig till, men det varierar hur pass begränsade lärarna beskriver att de är av ekonomi när det gäller inköp av läromedel.

På några skolor är det uttalat att läromedel måste få kosta och lärarna där beskriver att de i hög grad har möjlighet att köpa de läromedel de har behov av. I andra fall är inte detta något specifikt uttalat, men lärarna beskriver ändå att de kan köpa det de har behov av inom rimliga gränser. Samtidigt finns det lärare som beskriver

att ekonomin sätter tydligt kännbara gränser för deras möjligheter att köpa in läromedel. De kan behöva undervisa utifrån äldre läromedel som behöver kompletteras och korrigeras för att kunna användas i undervisningen.

Få skolor introducerar nyanställda och obehöriga lärare till arbetet med kvalitetssäkring och val av läromedel

Många av skolorna har en rutin för hur introduktion av nyanställda lärare ska gå till. Ofta får de en mentor som ska introducera dem till arbetet och till skolans rutiner, även om det också förekommer att befintliga lärare förutsätts sätta in nya i arbetet utan att det finns någon särskilt utsedd mentor. Det är dock ovanligt att det är specifikt uttalat att introduktionen ska innefatta en beskrivning av just arbete med kvalitetssäkring och val av läromedel, vilket kommer naturligt av att det är ovanligt att det finns en tydlig strategi för läromedel på de granskade skolorna. I avsaknad av uttalade rutiner för introduktion av nyanställda i frågor om kvalitetssäkring och val av läromedel blir det upp till den nyanställda och mentorerna om dessa frågor tas upp.

Samtidigt finns exempel på skolor där rektorn har en mer medveten strategi kring läromedel och där det också faller sig naturligt att de nyanställda blir introducerade till skolans arbete med detta. På de skolor där lärarna har ett samarbete kring planeringen av undervisningen, eller där de för diskussioner om läromedel på ämnesmöten, finns det bättre förutsättningar för att nyanställda ska introduceras till skolans arbete med läromedel och för att obehöriga ska få stöd. Det förekommer också exempel på att rektorer gett behöriga lärare i uppgift att stödja obehöriga lärare i val av läromedel.

Läromedelsvalen följs inte alltid upp

I det systematiska kvalitetsarbetet analyseras elevernas kunskapsresultat utifrån undervisningen för att identifiera utvecklingsområden och för att identifiera vad som fungerat väl. På majoriteten av de granskade skolorna är det inte tydligt uttalat att läromedel ska vara en aspekt som alltid analyseras i relation till kunskapsresultaten, men många av de intervjuade rektorerna och lärarna menar att då läromedlet är en del av undervisningen kan detta vara något de uppmärksammar i kvalitetsarbetet.

På några skolor beskrivs läromedlet mer som en självklar del att beakta i det systematiska kvalitetsarbetet. Även om det inte heller på dessa skolor alltid finns uttryckt att läromedel är en variabel som ska beaktas, beskriver vissa lärare och rektorer det som självklart att läromedel är en av de saker som påverkar elevernas resultat och som därför bör ingå i analysen. Det ges i intervjuerna också en del exempel på hur lärare utifrån måluppfyllelsen analyserat läromedel och kommit fram till att de behöver bytas ut. Det finns också skolor i granskningen där de intervjuade uppger att läromedlen inte alls tas i beaktande i kvalitetsarbetet.

Det är vanligt att rektorerna informeras om lärarnas överväganden och val av läromedel inför nya inköp, men det är inte lika vanligt att rektorn följer upp de läromedelsval som görs inom ramen för den löpande planeringen av undervisningen. Flera rektorer beskriver hur de följer upp lärares undervisning genom lektionsbesök och

medarbetarsamtal. Läromedel kan då vara något som uppmärksammas av rektorerna, men det är inte alltid uttalat att det är en aspekt som ska finnas med i den typen av uppföljning.

Vanligt att läromedlen ses över inför nytt läsår

På majoriteten av de granskade skolorna går lärarna regelbundet igenom vilka läromedel som finns. Detta görs ofta i samband med läsårets början eller slut. Det förekommer även exempel på att egenproducerat material ses över, men det är framförallt det läromedel som köps in som går igenom på årlig basis. Egenproducerat och delat material byts ut allteftersom lärarna förändrar och modifierar upplägget på undervisningen. Det är ovanligt att skolorna har en mer långsiktig plan för hur de ska hålla läromedel uppdaterade, och på vissa skolor görs inte heller en årlig genomgång.

De digitala läromedlen uppdateras regelbundet av förlagen, enligt lärare och rektorer, vilket gör att det inte finns anledning att köpa in en ny version för att exempelvis namn på länder eller politiska partier ska uppdateras.

Lärarnas kvalitetssäkring och val av läromedel

Det andra området som Skolinspektionen granskat är hur lärarna i de samhällsorienterade ämnena i årskurs 7-9 kvalitetssäkrar och väljer läromedel.

Inom detta område har Skolinspektionen granskat hur lärarna granskar att läromedlen överensstämmer med ämnets centrala innehåll och syfte samt omfattar väsentliga delar av ämnet på ett sätt som skapar överblick, sammanhang och en röd tråd genom ämnesstudierna. Vidare omfattar det en granskning av hur lärarna granskar om läromedlen speglar läroplanens värdegrund. I Skolinspektionens granskning ingår också hur lärarna granskar läromedlen utifrån aktuell forskning och samhällsutveckling inom ämnets ramar samt läromedlets möjlighet till anpassning utifrån elevers behov och förutsättningar.

I de bedömningar som Skolinspektionen gör efter intervjuerna har lärarna på majoriteten av skolorna, 24 av 30, bedömts bedriva ett arbete med kvalitetssäkring och val av läromedel som i flera delar håller god kvalitet, men där utvecklingsområden finns. På fem skolor bedömdes arbetet sammantaget nå hög kvalitet och på en skola bedömdes det vara av låg kvalitet.

De utvecklingsområden som Skolinspektionen identifierat på de granskade skolorna kopplade till lärarnas arbete handlar om att granskningen utifrån värdegrund eller granskningen av hur läromedel stämmer överens med aktuella forskningsrön om ämnet och ämnets didaktik behöver stärkas. Lärarnas granskning av läromedlens överensstämmelse med kursplanerna och lärarnas granskning av läromedlens möjlighet att anpassas efter elevers olika behov har ofta har bedömts vara av hög kvalitet.

Ett kvalitetssäkringsarbete kan finnas trots att rektorn inte styr aktivt

Kvalitetssäkring och val av läromedel sker på olika sätt och vid olika tillfällen. Majoriteten av lärarna som intervjuats har tillgång till ett förlagsproducerat läromedel, digitalt eller analogt, som de sedan kompletterar med annat material. Kompletteringen kan bestå av egna presentationer, tidningsartiklar, filmer eller presentationer och andra texter som andra lärare tagit fram. Vissa lärare ger det förlagsproducerade läromedlet en relativt framträdande plats i undervisningen medan andra hela tiden kompletterar flera läromedel utan att utgå från ett huvudläromedel.

Val av läromedel sker därmed både innan och efter det att lärarna utformat undervisningen för ett arbetsområde. När ett nytt huvudläromedel ska köpas in sker valet på förhand, även om lärarna naturligtvis redan då kan ha tankar på hur de kommer att använda det. När arbetsområden och lektioner ska planeras är det snarare så att lärarna väljer läromedel utifrån vad de ska undervisa om, vilket syfte de har med sin undervisning och hur undervisningen ska ske, än tvärtom. I båda dessa fall behöver en kvalitetssäkring av läromedlen genomföras.

I föregående avsnitt konstaterade vi att rektorerna på de granskade skolorna sällan hade en uttalad styrning över kvalitetssäkring och val av läromedel, utan att detta arbete lämnades åt lärarna själva. Lärarna som intervjuats beskriver i många fall att de diskuterar läromedel på ämneslagsmöten eller i samarbete vid planering av undervisningen. Inför inköp av nytt basläromedel involveras ofta samtliga lärare i ämnet för en diskussion och genomgång av möjliga val. Utöver detta kvalitetssäkrar och väljer lärarna också andra typer av läromedel på egen hand, och även i samarbete med andra, i sin planering av undervisningen. Hur denna granskning sker varierar mellan skolor och mellan lärare, men som beskrivits i avsnittet ovan om rektors arbete är det ovanligt att rektorn har en strategi för detta arbete.

Granskningen av läromedel är en kontinuerlig process utan gemensamma utgångspunkter

Den kvalitetssäkring av läromedel som sker i planeringen av undervisningen är något som lärare gör kontinuerligt under terminen och som är tätt förknippad med andra överväganden, som hur undervisningen ska läggas upp didaktiskt och hur bedömningen ska ske. I den här granskningen har vi därmed lyft ut en del av lärarens arbete som lärare och rektorer inte själva ser som en egen, avskild, process. Flera av lärarna vi intervjuat resonerar kring kvalitetssäkring av läromedel som något som de gör, men som de inte satt ord på eller reflekterar kring.

Lärarna beskriver ofta i intervjuerna att de läser igenom texter eller tittar igenom filmer innan de låter eleverna ta del av dem och menar att de då reagerar på om det är något som gör läromedlet olämpligt att använda i undervisningen eller om det är något som behöver kompletteras eller kommenteras. Det är däremot sällsynt att lärarna beskriver att de kvalitetssäkrar läromedel utifrån en medveten strategi, eller utifrån ett antal på förhand givna kriterier.

Många lärare beskriver i intervjuerna att de skapar egna läromedel i form av exempelvis presentationer och uppgifter med olika källor som grund. Det är vanligt att lärarna samarbetar med kollegor i planeringen och det egenproducerade läromed-

let kan då kvalitetssäkras av flera lärare. Samtidigt beskriver andra lärare att de planerar sin undervisning på egen hand vilket innebär att de läromedel som de då producerar inte granskas eller diskuteras med andra lärare.

Läromedlets överensstämmelse med ämnets kursplan granskas i hög utsträckning

Skolinspektionen bedömer att granskningen av läromedlens överensstämmelse med kursplanerna görs med hög kvalitet på en majoritet av de deltagande skolorna. Även om den granskning som görs sällan utgår från givna kriterier är det en självklarhet för de intervjuade lärarna att läromedlet behöver stämma väl överens med ämnets kursplan, och framförallt med det centrala innehållet. Många lärare beskriver hur de tillsammans i ämneslag inför inköp av nya läromedel systematiskt jämför läromedlens innehåll med kursplanen i ämnet. Lärare beskriver också hur de granskar instuderingsfrågor och uppgifter i läromedlen för att få en bild av om läromedlet ger eleverna möjlighet att få med sig de kunskaper de behöver för att nå kunskapskraven. Det finns dock enstaka exempel på lärare som menar att de inte granskar överensstämmelsen med kursplanen aktivt eftersom de litar på att förlaget säkerställt detta.

Medan många lärare beskriver att de säkerställer att innehållet i läromedlet stämmer överens med det centrala innehållet för ämnet och årskursen, ges det få beskrivningar av att man granskar vilka delar av det centrala innehållet som ges mest utrymme och få reflektioner kring hur det presenteras. Att planera en undervisning som täcker in det centrala innehållet på ett bra sätt, som fördjupar vissa områden och mer översiktligt går igenom andra, är däremot något som lärarna beskriver att de gör genom att komplettera olika läromedel med varandra. Lärarna beskriver att det kan ske genom att komplettera ett huvudläromedel med ytterligare material där det behövs, eller genom att utgå från det centrala innehållet och plocka samman olika läromedel som tillsammans ger en bra bild av det aktuella området. Eftersom de flesta lärare använder flera olika läromedel blir det också en självklarhet att i planeringen av undervisningen välja läromedel som tillsammans ger en bra bild av det centrala innehåll som ingår i olika arbetsområden.

Ytterligare ett tecken på att läromedlens överensstämmelse med kursplanen har betydelse för valen av läromedel är att flera lärare berättar att de ägnat tid åt att undersöka hur befintligt läromedel stämmer överens med de nya kursplanerna som börjar gälla från och med 1 juli 2022³⁷.

Lärarna är måna om möjligheten att anpassa läromedel efter elevernas olika behov

Majoriteten av de lärare som intervjuas beskriver att de granskar möjligheten att anpassa läromedel efter elevers olika behov. Förutom läromedlets överensstämmelse med kursplanen lyfts detta ofta fram av lärarna när de beskriver vad de tar hänsyn till när de väljer läromedel. På flera skolor i granskningen uppger rektorer och lärare att de arbetar mycket aktivt med att anpassa undervisningen, och därmed också de läromedel som används, efter elevers olika behov.

---

³⁷ Vid tiden för majoriteten av intervjuerna var de nya kursplanerna tänkta att börja gälla från 1 juli 2021.

Anpassningar görs ofta i själva undervisningssituationen, snarare än vid val av läromedlet, vilket flera påpekar i intervjuerna. Då Skolinspektionens granskning utgår från en bred definition av läromedel är det inte heller helt enkelt att dra en tydlig linje mellan vad som är en anpassning i undervisningen och vad som är en anpassning genom val av läromedel.

När lärarna granskar möjligheten att anpassa läromedlen efter elevers olika behov är det faktorer som innehållets struktur, svårighetsgrad, språk och tillgänglighet de beskriver att de utgår ifrån. Det finns också lärare som beskriver att de tar hänsyn till elevernas intresse i sina val av läromedel. Ett sätt att anpassa läromedel efter elevers olika behov som beskrivs i intervjuerna är att skapa eget läromedel som komplement till ett huvudläromedel. Det kan exempelvis handla om att skapa begreppslistor med förklaringar av svåra begrepp eller att visualisera texter genom att komplettera med bilder eller filmer.

Några lärare ger också exempel på val av läromedel som görs för att erbjuda utmaningar till elever som behöver detta. Det kan handla om att komplettera undervisningen med artiklar, egenproducerade fördjupningsuppgifter eller att ge dessa elever läromedel som egentligen är avsett för gymnasienivå.

Elevhälsan och specialpedagoger har på många skolor en central roll i undervisningens anpassning till individ- och/eller gruppnivå. På så sätt involveras specialpedagogerna även i val av läromedel, även om de framförallt ger stöd i hur befintliga läromedel kan anpassas efter olika behov. Även studiehandledare och lärare i svenska som andraspråk görs på flera skolor delaktiga i anpassningen av läromedel till elever med andra modersmål än svenska, exempelvis genom att hjälpa ämnesläraren att hitta rätt nivå på texter.

Flera skolor har bytt basläromedel i närtid, och lärarna uttrycker ofta att de är nöjda med bytet, oavsett om de bytt från digitalt till analogt läromedel eller tvärtom. Elevernas behov är ofta ett argument för bytet. Några har bytt till analogt för att eleverna föredrar detta och för att lärarna uppfattar att eleverna gynnas av att ha en tryckt bok. Andra har bytt till digitala läromedel eftersom man sett fördelar för eleverna med ett sådant.

Det är vanligt att de förlagsproducerade läromedlen är utformade så att de ska gå att använda på olika sätt. I många fall finns möjlighet att inte bara läsa texter utan också att lyssna till dem, och de finns ibland översatta till flera olika språk. Det förekommer också att texter finns att läsa med olika svårighetsgrad. Att det är möjligt att erbjuda texter på olika nivå är dock inte entydigt positivt, menar flera lärare. De uppmärksammar risken för att en alltför förenklad text kan begränsa elevernas möjligheter att få en tillräckligt fördjupad och nyanserad kunskap. På en skola där lärarna har tillgång till ett lättläst läromedel väljer lärarna därför oftast bort det läromedlet till förmån för ett annat som ger en mer fördjupad bild. En lärare tar också upp problematiken med att låta elever som har lässvårigheter använda inlästa läromedel, eftersom det innebär att tillfällen för lästräning försvinner.

Lärarna tar del av elevernas åsikter om läromedlen men det sker reaktivt snarare än proaktivt

Granskningen visar att elevers synpunkter på läromedlen tas i beaktande på de granskade skolorna, men att det inte alltid görs systematiskt eller genom att eleverna ombetts att aktivt bidra med sina synpunkter. Istället handlar det ofta om att lärarna är observanta på de signaler som elever ger spontant. Om eleverna inte uppskattar ett läromedel så märks det, menar flera lärare som intervjuats, antingen

genom att eleverna själva påpekar det eller genom att lärarna blir varse detta på andra sätt, exempelvis genom elevers bristande engagemang.

På flera av de granskade skolorna får eleverna utvärdera undervisningen, exempelvis i slutet av ett arbetsområde, och här kan det framkomma synpunkter på läromedlet. Några lärare beskriver att de ställer specifika frågor om läromedlet i utvärderingen medan man i andra fall fångar upp sådana synpunkter med mer generella frågeställningar.

Det finns också exempel på att eleverna mer aktivt fått delta i val av läromedel. Några lärare berättar att eleverna när de tillfrågats fört fram att de föredrar analoga läromedel framför digitala. Ett annat exempel är en skola som bytte ut sitt digitala läromedel efter att eleverna varit med och utvärderat det och efter att man också kopplat det till en låg måluppfyllelse. Det finns också flera skolor som låtit elever prova ett nytt läromedel innan man beslutat sig för att köpa in det.

Lärarnas kvalitetssäkring omfattar inte hela läroplanens värdegrund

I skollagen och läroplanen beskrivs den värdegrund som skolan ska genomsyras av och förmedla till eleverna. Läromedlen är ofta en central del av undervisningen och det är därför viktigt att även de utgår från och förmedlar dessa värden.

Att rektorn ofta har en mindre aktiv styrning av arbetet med kvalitetssäkring visar sig i flera fall genom att värdegrunden av många lärare beskrivs vara något som de granskar på egen hand och inte särskilt ofta för diskussioner kring med kollegor. Av intervjuerna framgår också att det på samma skola kan variera mycket mellan olika lärare hur aktivt de granskar läromedel ur värdegrundsperspektiv och att de inte är medvetna om hur deras kollegor gör. Majoriteten av skolorna i granskningen skulle enligt Skolinspektionens bedömning kunna utveckla sin kvalitetssäkring ur värdegrundsperspektiv.

Flera lärare som intervjuas säger att de inte aktivt kvalitetssäkrar läromedel utifrån värdegrundsperspektiv, utan att de i hög grad litar på att förlagsproducerade läromedel redan är granskade ur dessa perspektiv. Några lärare beskriver att de är källkritiska när de väljer läromedel men att de sen inte alltid gör en egen granskning av innehållet. Många lärare beskriver att de läser igenom läromedlen utifrån en internaliserad bild av läroplanens värdegrund och menar att de skulle reagera om något stack ut som olämpligt. Det är sällan lärare beskriver att det görs en fördjupad granskning av hur läromedlen speglar värdegrunden.

Det är också vanligt att lärarna när de i intervjuerna får frågor om hur de granskar läromedel ur värdegrundsperspektiv i sitt svar snarare beskriver hur de undervisar om värdegrund än hur de granskar läromedel utifrån ett värdegrundsperspektiv. De kan exempelvis beskriva att de i undervisningen tar upp att det förekommer diskriminering av personer med funktionsnedsättning eller att de undervisar om rasism, snarare än att de granskat läromedel för att undersöka hur de generellt framställer och representerar olika människor i text och bild.

Skolans värdegrund är bred, och Skolinspektionens granskning ger intrycket att det ofta är något eller några perspektiv som lärarna lägger vikt vid i sin kvalitetssäkring, medan andra delar får mindre uppmärksamhet. I intervjuerna ger lärarna ofta exempel på hur de tar hänsyn till hur läromedlen representerar män och kvinnor, el-

ler hur olika religioner framställs. Det är däremot inte lika vanligt att lärarna beskriver att de granskar exempelvis på vilket sätt läromedel framställer personer med funktionsnedsättning eller om de förmedlar respekt för vår gemensamma miljö.

Trots att rektorn inte aktivt styr finns exempel på en aktiv kvalitetssäkring ur värdegrundsperspektiv

I granskningen finns också exempel på en mer aktiv och medveten kvalitetssäkring av läromedel ur värdegrundsperspektiv. Lärare berättar exempelvis att de undersöker hur olika grupper representeras i text och bild eller om läromedlet har ett perspektiv som inte stämmer överens med läroplanens värdegrund. Många lärare beskriver att de exempelvis granskar hur kvinnor framställs, eller om kvinnor överhuvudtaget finns representerade i historieböcker. Andra exempel som nämns är en granskning av läromedlets utgångspunkt, som ofta är eurocentrisk, eller av hur det svenska samhället framställs. Flera menar att samhället framställs som mer homogent i läromedlen än vad det egentligen är.

Att läromedlen som används ska stämma överens med läroplanens värdegrund är något som flera lärare nämner spontant när de beskriver vad de tar hänsyn till när de väljer läromedel. Några lärare beskriver att de fått komplettera flera läromedel för att de tillsammans ska ge en mer komplett bild av ett område ur värdegrundsperspektiv. Det kan exempelvis handla om att komplettera historieböcker med ytterligare material för att ge exempel på kvinnor som haft betydelse historiskt eller belysa kvinnans roll genom historien. Det är också vanligt att lärare beskriver att de tar tillfället i akt att uppmärksamma eleverna på vikten av källkritik, eller på hur grupper kan framställas på ett sätt som inte överensstämmer med skolans värdegrund, om de upptäcker sådant i ett läromedel. Istället för att välja bort läromedlet på grund av dess innehåll beskriver flera lärare att de istället använder läromedlet för att belysa olika värdegrundsperspektiv.

Lärarna kompletterar olika läromedel för att undervisningen ska vara aktuell utifrån samhällsutvecklingen

Det är viktigt att de läromedel som eleverna möter förmedlar ett korrekt och uppdaterat innehåll. För att säkerställa detta krävs en granskning av läromedlens aktualitet och överensstämmelse med samhällsutvecklingen liksom med forskning i ämnet och ämnets didaktik. Majoriteten av lärarna i granskningen beskriver hur de aktivt arbetar för att hålla sin undervisning aktuell i förhållande till samhällsutvecklingen och beskriver då framförallt hur de lyfter in aktuella händelser som har koppling till deras ämnen. Ett tryckt läromedel blir snabbt inaktuellt, menar de, och därför behöver de komplettera olika läromedel för att hålla undervisningen aktuell.

Det ges många exempel i intervjuerna på att lärarna inför användning av ett läromedel kontrollerar om faktauppgifter stämmer. Det kan exempelvis handla om statistik eller namn på politiska partier eller länder. Flera lärare berättar att de inte bara försöker uppdatera faktauppgifter, utan att de också kompletterar läromedel med annat material för att ge en aktuell bild av politiska strömningar och samhällsutveckling. Någon lärare beskriver exempelvis hur de har tagit upp utsatta områden och debatten kring dessa när de läst om ämnesområdet lag och rätt.

Många lärare förklarar i intervjuerna att just i ämnet samhällskunskap är det en nödvändighet att lyfta in nyhetsrapportering i undervisningen med tanke på ämnets syfte och mål. Även i de övriga SO-ämnena finns många kopplingar till aktuella händelser som lärarna beskriver att de väver in i undervisningen. Många beskriver att de hänger med i nyhetsrapportering och i samhällsdebatten för att på så sätt kunna hålla sin undervisning aktuell utifrån samhällsutvecklingen. Genom att exempelvis komplettera förlagsproducerade läromedel med artiklar eller klipp från nyhetsändringar eller genom att i undervisningen ta upp en aktuell fråga med koppling till det arbetsområde man håller på med kan undervisningen hållas aktuell, trots att många läromedel är tryckta och därmed statiska. Många lärare beskriver också att de är källkritiska när de väljer ut vilket material de ska använda vid dessa tillfällen.

Flera påpekar att en fördel med de digitala läromedlen är att de uppdateras kontinuerligt och det finns också en stor tillit till att detta görs på ett korrekt sätt. Några sätt att se till att de läromedel som används är aktuella tas upp i intervjuerna. Ett är just att använda sig av digitala läromedel, som exempelvis digitala kartor och material på riksdagens webbplats om hur Sverige styrs, istället för att använda tryckta kartböcker och läromedel.

Lärare upplever brist på tid för att sätta sig in i forskning och ämnesdidaktik

Granskningen av läromedlets samstämmighet med forskning om ämnet och ämnets didaktik påverkas, enligt lärarna, av att det är svårt att hålla sig uppdaterad om detta då det kräver en stor tidsmässig investering. Flera lärare beskriver att de i ämneslagen delar med sig av kunskap om forskning och didaktik och ger varandra tips om de läst något intressant. Det är inte ovanligt att lärarna beskriver att det är fritid som används för att hålla sig uppdaterad med forskningen inom sina ämnen.

På flera skolor beskriver lärare också hur de genom kompetensutveckling fått nya kunskaper som de har använt i sin granskning av läromedel. Specialpedagogen beskrivs på flera skolor bidra med kunskaper i didaktik. Lärarna beskriver det dock som vanligare att den kompetensutveckling de får handlar om allmäntdidaktik än om ämneskunskaper eller ämnesdidaktik, vilket gör att det blir upp till lärarna själva att finna tid för sådant.

Många lärare beskriver, i likhet med hur de beskrev kvalitetssäkringen av läromedel utifrån läroplanens värdegrund, att de förlitar sig på att de skulle reagera om de såg något i läromedlet som inte stämde. Några lärare beskriver att de inför ett arbetsområde läser in sig på ämnesområdet för att på så sätt kunna avgöra om de läromedel som de tänkt använda är uppdaterade. Det finns också de som litar på att det digitala läromedlet är korrekt eftersom det uppdateras kontinuerligt av läromedelsproducenten. En lärare menar att hen gärna vill arbeta med den senaste upplagan av ett läromedel eftersom det ofta innebär att tillhörande övningar är bra, då metodiken är uppdaterad. Det förekommer också att lärare menar att de har en så pass ny utbildning att de därför har en aktuell bild av forskningen i ämnet och dess didaktik.

På många av de granskade skolorna har Skolinspektionen gjort bedömningen att kvalitetssäkringen av läromedlens överensstämmelse med aktuella forskningsrön kan utvecklas.

Många lärare och rektorer har en hög tillit till förlagsproducerade läromedel

Samtidigt som lärarna beskriver och ger exempel på hur de granskar läromedel inför inköp och användning i undervisningen är det också, som framgår ovan, vanligt att de lärare som intervjuats uppger att de har en hög tillit till att läromedlen som används i undervisningen håller hög kvalitet. Detta gäller främst de läromedel som är producerade av välkända förlag med syftet att användas just som läromedel i ett visst ämne och årskurs. Många lärare och rektorer menar att de litar på att författarna och förlagen har säkerställt att läromedlet stämmer överens med kursplanens centrala innehåll och läroplanens värdegrund, och att innehållet stämmer överens med forskning om ämnet. Det är också vanligt att de uttrycker tillit till att digitala läromedel hålls aktuella och uppdaterade av förlagen som producerar dem. Flera lärare uttrycker också tillit till att huvudmannen har kvalitetssäkrat läromedel som köpts in centralt. Lärare beskriver också hur de tipsar varandra om läromedel, och litar då ofta på att läraren som tipsar har granskat läromedlet.

Huvudmännens roll i arbetet med läromedel

Representanter för skolornas huvudmän har svarat skriftligt på två frågor om huvudmannens arbete med val och kvalitetssäkring av läromedel. Dessa svar har inte legat till grund för de bedömningar Skolinspektionen gjort av verksamheternas kvalitet utan frågorna har ställts i ett kartläggande syfte. Frågorna som huvudmännen svarat på är:

- Utför huvudmannen något övergripande arbete avseende kvalitetssäkring och val av läromedel i samhällsorienterande ämnen årskurs 7-9?
- Vilket stöd och vilka eventuella riktlinjer ger huvudmannen skolenheten/rektorer när det gäller arbetet med kvalitetssäkring och val av läromedel?

Även rektorerna har både i intervjuer och skriftligt besvarat frågor om huvudmannens roll i detta arbete.

Majoriteten av huvudmännen utför inte något övergripande arbete specifikt kring läromedel

Majoriteten av huvudmännen utför inte något övergripande arbete specifikt kring läromedel och ger inte heller något stöd till skolorna i just den frågan. Kvalitetssäkring och val av läromedel ses som en del av planeringen av undervisningen som rektorerna och lärarna hanterar på skolenhetsnivå snarare än något som huvudmannen behöver lägga ner särskilt arbete kring. Flera huvudmän hänvisar till det systematiska kvalitetsarbetet och menar att läromedel är något som kan diskuteras inom ramen för detta. Flera hänvisar också till möjligheten för rektorer och lärare att diskutera pedagogiska frågor, som exempelvis läromedel, i huvudmannens centralt anordnade ämnesnätverksgrupper, rektorsgrupper eller liknande nätverk för pedagogiska diskussioner. Det finns däremot inte speciella fora specifikt för diskussioner om eller kvalitetssäkring av läromedel.

Några huvudmän arbetar med läromedel på övergripande nivå

Flera av huvudmännen beskriver i sina svar någon typ av övergripande arbete kring läromedel. En huvudman producerar eget läromedel som används av samtliga skolor och andra har köpt in ett digitalt läromedel som ska användas av samtliga skolenheter. Någon huvudman erbjuder stöd kring digitala läromedel och någon har tagit fram en riktlinje för utvärdering av läromedel.

Även hos de huvudmän som inte anordnar något övergripande arbete specifikt kring kvalitetssäkring av läromedel finns ofta ett visst arbete rörande läromedel. Exempelvis tillhandahåller huvudmännen ramavtal för läromedelsinköp, licenser till digitala uppslagsverk, tillgång till inlästa läromedel och stöd för elever med annat modersmål än svenska.

Några av huvudmännen i granskningen har på central nivå köpt in digitala läromedel som samtliga huvudmannens skolor kan använda. Några av de intervjuade lärarna ser en risk i att besluten om läromedelsinköp flyttas till central nivå i samband med att man går över till digitala läromedel, eftersom det kan komma att innebära att lärarnas inflytande över dess inköp då minskar. Hos en huvudman har planer på centralt inköp av läromedel övergivits eftersom lärarna inte ville släppa möjligheten att själva råda över dessa beslut. I granskningen finns också exempel på huvudmän som involverat lärare i kvalitetssäkringen av centralt inköpta läromedel.

Rektorer efterfrågar sällan huvudmannens stöd i dessa frågor

När rektorerna svarar skriftligt på frågan *Vilket stöd och eventuella riktlinjer ger huvudmannen dig som rektor i skolans arbete med kvalitetssäkring och val av läromedel?* hänvisar flera, precis som huvudmännen i sina svar, till möjligheten till pedagogiska diskussioner tillsammans med representanter för huvudmannen. Flera rektorer beskriver också, även detta i likhet med huvudmännen, att läromedel är en parameter som beaktas i det systematiska kvalitetsarbetet vilket är något som huvudmannen är involverad i och ger stöd kring. Av intervjuerna framgår att majoriteten av rektorerna inte efterfrågar mer stöd än det som eventuellt ges idag från huvudmannen i dessa frågor.

Avslutande diskussion

Läromedel, med den breda definition som Skolinspektionen använt i den här granskningen, utgör en stor del av den undervisning eleverna möter i skolan. Det är därför viktigt att de läromedel eleverna möter är av hög kvalitet. I den här granskningen har Skolinspektionen tittat närmare på hur lärare kvalitetssäkrar läromedel som används i de samhällsorienterade ämnena och hur rektorer leder detta arbete.

Den breda definitionen av läromedel som använts i granskningen innebär att allt från lärarens egenproducerade material till klassiska läroböcker, filmer och skönlitteratur har inbegripits i begreppet. Det har fått till följd att vi intervjuat rektorer och lärare om både den kvalitetssäkring som genomförs inför inköp av nya läroböcker och den som görs i samband med planeringen av undervisningen.

Vi kan konstatera att de utmaningar vi beskrev i inledningskapitlet på många sätt bekräftades av det vi såg i granskningen. Rektorerna på de granskade skolorna hade ofta en mindre aktiv styrning av arbetet med kvalitetssäkring och val av läromedel och det saknades ofta gemensamma utgångspunkter för detta arbete. Lärarna hade i flera fall ett välfungerande arbete på flera punkter, men majoriteten av skolorna bedömdes kunna utveckla sin kvalitetssäkring. Överensstämmelsen med kursplanerna var något som lärarna granskade på i princip samtliga skolor, medan granskningen av läromedel utifrån värdegrundsperspektiv och utifrån forskning ofta kunde utvecklas.

Vissa av våra iakttagelser stämde inte lika väl ihop med den inledande riskbilden. Det var få lärare som var obehöriga, så detta var inte något problem i SO-ämnena på någon av skolorna som ingick i granskningen. Möjligheten att anpassa läromedlet efter elevers behov var något som i hög utsträckning ingick i den granskning av läromedel som lärarna beskrev i intervjuerna.

När det gäller tid var det många lärare som beskrev att de hade tillräcklig tid för kvalitetssäkring, men samtidigt var det flera som inte tyckte att tiden räckte. Även de ekonomiska resurserna varierade mellan skolorna, där vissa kunde köpa in efter behov medan andra begränsades av ekonomin.

Nedan utvecklar vi resonemangen om några av de iakttagelser vi gjort på de 30 skolor som ingår i granskningen.

Rektorer behöver ge lärare förutsättningar för en medveten kvalitetssäkring av läromedel

Resultatet av den här granskningen visar tydligt, i likhet med tidigare studier³⁸, att ansvaret för kvalitetssäkring och val av läromedel i mycket hög grad ligger på de enskilda lärarna och att rektorerna ofta i låg utsträckning leder och samordnar

---

³⁸ Lärarförbundet (2014) s. 3. Skolinspektionen (2011) s. 6 – 7, 29. Juhlin Svensson (2000).

detta arbete. I läroplanen läggs dock ett uttalat ansvar på rektorn att se till att skolans arbetsmiljö utformas så att alla elever får tillgång till och ges förutsättningar för att använda läromedel av god kvalitet.³⁹ Enligt skollagen ska det pedagogiska arbetet vid en skolenhet ledas och samordnas av rektorn.⁴⁰

Det råder ofta en samstämmighet, mellan huvudmän, rektorer och lärare som deltagit i den här granskningen, om att kvalitetssäkring och val av läromedel är lärarens huvudansvar och något som ingår i lärarnas profession. Majoriteten av huvudmännen utför inte något övergripande arbete med kvalitetssäkring av läromedel och det efterfrågades inte heller i någon högre utsträckning från rektorernas sida. Ofta är det med hänvisning till att kvalitetssäkring av läromedel är något som ingår i lärarnas uppdrag och till den tillit rektorn känner till skolans lärare, som rektorerna på de granskade skolorna förklarar att de inte har någon strategi för arbetet med kvalitetssäkring och val av läromedel.

Samtidigt visar granskningen att det kan skilja mycket mellan lärare på samma skola i hur de kvalitetssäkrar och väljer läromedel, och på den övervägande majoriteten av skolorna har Skolinspektionen identifierat utvecklingsmöjligheter i arbetet med detta. Skolinspektionen ser också att många litar på att kvalitetssäkringen genomförs av någon annan, utan att egentligen veta hur den kvalitetssäkringen gått till. Huvudmannen litar på rektorn, rektorn litar på lärarna och lärarna litar på läromedelsproducenterna, på varandra och på huvudmannens kvalitetssäkring av centralt inköpta läromedel. Risker blir att kvalitetssäkringen uteblir, och att det saknas medvetenhet om eventuella brister i läromedlet.

Detta visar på att det finns ett behov av att rektorn tar ett samlat grepp för kvalitetssäkring och val av läromedel. Även om arbetet i praktiken genomförs av lärarna är det rektorn som har möjlighet att samordna och leda arbetet och som kan ge lärarna de förutsättningar som behövs för att genomföra en god kvalitetssäkring och väl genomtänkta läromedelsval. Utan en medveten ledning från rektorns sida riskerar kvalitetssäkring och val av läromedel bli personberoende, vilket också innebär en risk för att eleverna inte möter en likvärdig utbildning.

Rektorsomsättningen är hög i den svenska skolan⁴¹ och flera studier har pekat på de negativa konsekvenser detta för med sig, liksom på den positiva betydelsen av en tydlig organisering och ansvarsfördelning och ett organisatoriskt minne.⁴² En medveten strategi för kvalitetssäkring och val av läromedel, som är känd och följs av skolans personal, kan vara ett sätt att minska sårbarheten vid rektors- och lärarbyten.

Att rektorn tar ett övergripande ansvar över frågor om kvalitetssäkring och val av läromedel innebär dock inte att lärarna ska fråntas inflytandet över dessa frågor. Istället innebär det att rektorn, som har en avgörande roll för att skapa gemensamma förhållningssätt, ger lärarna förutsättningar att genomföra en medveten kvalitetssäkring. Sådana förutsättningar kan vara:

- gemensamma aspekter att utgå ifrån i kvalitetssäkringen,
- möjlighet för lärare att samarbeta kring läromedelsfrågor,

³⁹ Lgr 11,2.8 Rektorns ansvar.

⁴⁰ 2 kap 9 § skollagen (2010:800).

⁴¹ Skolverket (2019 b).

⁴² Jarl et al. (2017) s. 109ff, 143; Skolinspektionen (2019 a).

- tillräckliga tidsmässiga och ekonomiska ramar,
- möjlighet till kompetensutveckling,
- introduktion till nyanställda och stöd till obehöriga.

Samtliga läromedelskategorier behöver kvalitetssäkras

Av granskningen framgår att lärare ofta för diskussioner tillsammans med ämneskollegor inför inköp av nya läromedel medan de val som görs inom ramen för den löpande planeringen av undervisningen inte lika ofta kvalitetsgranskas av flera lärare och inte alltid med samma medvetenhet. Lärarna använder ofta en mängd olika typer av läromedel⁴³ där inte minst egenproducerade tar stor plats⁴⁴, och det är viktigt att samtliga läromedelskategorier kvalitetssäkras.

Rektorerna i granskningen beskriver i flera fall hur de följer upp undervisningen genom lektionsbesök och medarbetarsamtal. Genom att ha med läromedel som en tydligt uttalad del i det systematiska kvalitetsarbetet, och sätta läromedlen i relation till elevernas kunskapsresultat, kan rektorn skapa medvetenhet om vikten av en kvalitetssäkring även vid de val som görs löpande i planeringen av undervisningen.

Gemensamma utgångspunkter kan bidra till en ökad medvetenhet

Att tillsammans på skolan ta fram principer för en god kvalitetssäkring kan vara ett sätt att medvetandegöra vad som bör ingå i en kvalitetssäkring och bidra till en gemensam grund för diskussioner. Exempel på principer kan vara att läromedel som används ska stämma överens med kursplanens syfte och centrala innehåll, med den värdegrund som beskrivs i läroplanens inledande kapitel och med forskning i ämnet. Sådana principer kan också bidra till en bredare kvalitetssäkring där flera aspekter granskas. Det är också viktigt att tydliggöra att sådana principer gäller samtliga läromedelskategorier, från förlagsproducerade läroböcker till lärarnas egenproducerade material.

Att ta fram principer är dock inte i sig en garanti för en kvalitetshöjning. Det viktiga är att det skapas en medvetenhet kring vad lärarna behöver ta hänsyn till i sin kvalitetssäkring, att den medvetenheten finns hos alla på skolan, och att den förs vidare till nyanställda. Vägen dit kan se olika ut.

Samarbete kring kvalitetssäkring kan bidra till ökad likvärdighet för eleverna

Ett sätt för rektorn att ge förutsättningar för lärarnas kvalitetssäkring är att organisera formella ämneslagsmöten, och att se till att kvalitetssäkring av läromedel är ett av flera uttalade syften med dessa möten. Det är vanligt att sådana möten finns på de granskade skolorna, och det är också inom ramen för dem som många lärare beskriver att de gemensamt kvalitetssäkrar läroböcker och digitala läromedel inför

⁴³ Englund (2006), s. 12-13; Skolverket (2006) Widholm (2020). s. 203 ff.

⁴⁴ Widholm (2020). s. 204.

nyinköp. Granskningen visar dock att det inte alltid var tydligt uttalat att kvalitetssäkring av läromedel skulle diskuteras vid ämneslagsmöten och det varierade hur ofta det gjordes. Det var också tydligt att lärare på samma skola kunde ha olika fokus i sin kvalitetssäkring.

Genom att avsätta tid för gemensamt arbete mellan lärare kring kvalitetssäkring och val av läromedel kan rektorn skapa förutsättningar för att läromedel diskuteras och kvalitetssäkras inte enbart vid enstaka tillfällen, utan även i det löpande arbetet. Tillsammans kan lärarna få ett större kunnande och skapa rutiner för en kvalitetssäkring av läromedel som tar hänsyn till fler aspekter och sker med högre kvalitet än om arbete sker på olika håll.⁴⁵ Skjelbred beskriver, i en norsk studie om läromedel, att enskilda skolor saknar kriterier för läromedelsval och att lärare önskar diskussioner om läromedlens roll. Hon menar att sådana diskussioner kan öppna för vidare pedagogiska diskussioner som alla lärare kan dra nytta av och som kan bli en del av lärares kompetensutveckling.⁴⁶

På de skolor som deltog i granskningen var andelen obehöriga lärare låg. Men i den situation vi befinner oss, där prognosen säger att andelen obehöriga lärare kommer att öka framöver⁴⁷, blir det än viktigare att minska personberoendet och att skapa förutsättningar för ett samarbete mellan lärare som kan gynna eleverna.

Kvalitetssäkring av läromedel kräver goda kunskaper och kompetensutveckling i ämnet

Ytterligare en förutsättning som krävs för att lärarna ska kunna genomföra en kvalitetssäkring av god kvalitet är att rektorn ger dem tillfälle att hålla sig uppdaterade i sitt ämne och dess didaktik. Av granskningen framgick att många lärare uppfattade att det var svårt att hinna med att hålla sig uppdaterade om forskning inom sina ämnen. Flera beskrev hur detta delvis gjordes under fritid. Till viss del berodde det på att det fanns ett intresse för området hos lärarna, men också på att arbetstiden inte räckte till. Kompetensutveckling inom ramen för ämnet och ämnets didaktik beskrevs som mindre vanlig än annan kompetensutveckling.

Det fanns en stor variation bland de lärare vi intervjuade i hur de beskrev kvalitetssäkring av ett läromedels överensstämmelse med forskning i ämnet och dess didaktik och hur mycket tid de hade för detta. Enligt skollagen ska utbildningen i skolväsendet vila på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet.⁴⁸ Av propositionen till samma lag framgår att lärarens utrymme att välja innehåll och metoder kräver ett vetenskapligt förhållningsätt i bemärkelsen att kritiskt granska och sätta enskilda faktakunskaper i ett sammanhang.⁴⁹

Även på detta område skulle rektorer kunna bidra till att höja kvaliteten på kvalitetssäkringen genom att förbättra lärarnas förutsättningar att hålla sig uppdaterade med vad som händer i forskningen och att dela kunskaper med varandra. Också huvudmannen har en viktig roll i att ge förutsättningar för ett sådant arbete i och med sitt övergripande ansvar för att utbildningen genomförs i enlighet med

⁴⁵ Danmarks evalueringsinstitut (2009), s. 12.

⁴⁶ Skjelbred (2003), s. 65-66.

⁴⁷ Skolverket (2019 a).

⁴⁸ 1 kap. 5 § tredje stycket skollagen (2010:800).

⁴⁹ Prop. 2009/10:165, s. 223 f.

skollagen.⁵⁰ I en tidigare granskning kunde Skolinspektionen konstatera att skolor som på ett välfungerande sätt främjar arbete som vilar på en vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet hade en tydlig ansvarsfördelning där någon hade i uppgift att driva detta arbete, de samarbetade med forskare och de fick ett gott stöd från huvudmannen. En majoritet av de granskade huvudmännen gav dock inte skolorna tillräckligt med stöd för att skapa en utbildning som vilar på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet.⁵¹

Läroplanens värdegrund behöver beaktas i kvalitetssäkringen av läromedel

Det framgår av granskningen att lärarna som intervjuats är väl medvetna om att läroplanens värdegrund ska speglas i deras undervisning. Många beskriver hur de aktivt arbetar med värdegrundsfrågor i sin undervisning och hur de har värdegrunden "i ryggmärgen". Samtidigt visar granskningen att många lärare beskriver att de skulle reagera om något skulle strida mot läroplanens värdegrund, men att de inte aktivt har granskat de läromedel de väljer ur värdegrundsperspektiv. Många beskriver istället att de litar på att förlagsproducerade läromedel stämmer överens med läroplanens värdegrund. Detta stämmer väl överens med flera andra studier.⁵² Samtidigt har andra studier visat på problem och brister i den värdegrund som förmedlas av läromedel.⁵³

Granskningen visar också att det kan vara enstaka perspektiv som tas med i en kvalitetssäkring utifrån värdegrundsperspektiv. Bristen på representation av kvinnor i historieämnet nämns exempelvis av många lärare. Detta är också något som uppmärksammats i olika sammanhang⁵⁴ vilket skulle kunna förklara att många lärare har just det i åtanke när de kvalitetssäkrar läromedel. Det kan dock innebära att andra perspektiv, som exempelvis hur personer med funktionsnedsättning representeras eller respekten för vår gemensamma miljö, inte får lika stor uppmärksamhet.

En mer proaktiv kvalitetssäkring kan bredda perspektiven

Det är lättare att få syn på sådant som sticker ut än att få syn på avsaknaden av något. En kvalitetssäkring där lärare förlitar sig på att de reagerar om något inte går i linje med läroplanens värdegrund riskerar därför att inte uppmärksamma avsaknaden av perspektiv eller bristande representation av vissa grupper. Värdegrunden är inte statisk utan behöver ständigt reflekteras över och sättas i relation till samhällsutvecklingen. Genom att i större utsträckning genomföra en aktiv kvalitetssäkring, där lärarna på förhand bestämt vad de ska granska, skulle kvaliteten på kvalitetssäkringen i många fall kunna höjas.

Frågor som lärare kan ställa sig när de kvalitetssäkrar ett läromedel är exempelvis om olika grupper finns representerade liksom hur de framställs. Vem är aktiv och vem är passiv, i vilka sammanhang förekommer olika personer eller grupper och hur framställs olika grupper i relation till varandra? Vem inkluderas i textens vi? Utgår texten från att läsaren är av ett visst kön eller av en viss härkomst eller samhällsklass? Kan alla elever identifiera sig med läromedlet eller kan läromedlet få

⁵⁰ 2 kap. 8 § skollagen (2010:800).

⁵¹ Skolinspektionen (2019 b), s. 4, 22-23.

⁵² Englund (2006) s. 25; Johnsson Harrie (2009), s. 222; Svensson (2011), s. 301.

⁵³ SOU 2010:10 *Kvinnor, män och jämställdhet i historia*; Skolverket (2006); Johnsson Harris (2016).

⁵⁴ SOU 2010:10 *Kvinnor, män och jämställdhet i historia*, s. 67; Delin (2015); Widholm (2020) s. 217.

elever att känna sig exkluderade eller se på sig själva på ett visst sätt? Bidrar text, bild och uppgifter till att vidmakthålla fördomar? Ytterligare en fråga att ställa sig är vilket perspektiv läroboken har när andra delar av världen framställs. Flera lärare i granskningen pekar exempelvis på att många läromedel har en eurocentrisk utgångspunkt.

Även om inte läromedlet alltid kan bytas ut om man finner brister i den värdegrund det förmedlar, kan det vara bra att känna till bristerna och ha dem i åtanke när man väljer kompletterande material, och i samtal med eleverna. Som flera lärare i granskningen påpekat, kan ett samtal om brister man funnit i läromedlet bli ett tillfälle att visa på hur diskriminering sker, eller på hur samhället, och därmed vår värdegrund och vår medvetenhet om olika gruppers villkor, förändras över tid.

Genom att exempelvis initiera diskussioner om vilka perspektiv som bör finnas med i en kvalitetssäkring ur värdegrundsperspektiv och hur de kan granskas, kan rektorn skapa förutsättning för en bredare och mer aktiv kvalitetssäkring.

Referenser

- af Sandeberg, Jane, Forskaren hjälper lärarna att välja digitala läromedel. *Läraren*, 15 feb 2021. Hämtad från: <https://www.lararen.se/nyheter/forskning/forskarna-hjalper-lararna-att-valja-digitala-laromedel>.
- Englund, B. (2006). *Vad har vi lärt oss av läromedlen? En översikt över nyare forskning. Underlagsrapport till Skolverket rapport Läromedlens roll i undervisningen*
- Delin, Mikael. (2015) Kvinnorna saknas i skolans historieböcker. *Dagens Nyheter*. Hämtad från: <https://www.dn.se/nyheter/sverige/kvinnorna-saknas-i-skolans-historieböcker>.
- Danmarks evalueringsinstitut (2009) *Undervisningsmidler i folkeskolen -Undersøgelse af hvordan lærerne vælger og bruger undervisningsmidler*.
- Hansson, Å. och Gustafsson, J-E. (2016). Pedagogisk segregation: Lärarkompetens i den svenska grundskolan ur ett likvärdighetsperspektiv. *Pedagogisk forskning i Sverige* årg 21 nr 1-2 2016 issn 1401-6788.
- IFAU (2020) *Jämlikhet i möjligheter och utfall i den svenska skolan*. Rapport 2020:7.
- Jarl, M., Blossing, U. och Andersson, K. (2017). *Att organisera för skolframgång: Strategier för en likvärdig skola*, Stockholm: Natur och Kultur.
- Johnsson Harrie, A. (2009). *Staten och läromedlen. En studie av den svenska statliga förhandsgranskningen av läromedel 1938-1991*. (Doktorsavhandling). Linköping: Linköpings universitet.
- Johnsson Harrie, A. och Larsson, Hans Albin. (2012). Sponsrade läromedel i Samhällskunskap i *Samhällsdidaktik: sju aspekter på samhällsundervisning i skola och lärarutbildning*, Linköpings Universitet.
- Johnsson Harrie, A. (2016) *En granskning av läroböcker i samhällskunskap och historia för åk 7–9 med fokus på rasism, främlingsfientlighet och intolerans*. Forum för levande historia.
- Lärarnas riksförbund (2014). *Lärarna om läromedlen – en undersökning om läromedlens kvalitet och lärarnas tillgång på läromedel*.
- Läromedelsföretagens webbsida, hämtat 20210506:
<http://laromedelsforetagen.se/fakta/statistik/>
- Läromedelsförfattarna (2020). *Rätten till kunskap – en rapport om läromedelssituationen i Sverige*.
- Proposition 2009/10:165. Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet.
- Reichenberg, M. (2014). Predicting teachers' choice of teaching and learning materials: A survey study with Swedish teachers. *IARTEM e-Journal*, 6(2), 71–93.
- Skjelbred, D. (2003). *Valg, vurdering og kvalitetsutvikling av lærebøker og andre læremidler – Sluttrapport*. Høgskolen i Vestfold, Tønsberg.
- Skolinspektionen (2010). *Fysik utan dragningskraft. En kvalitetsgranskning om lusten att lära fysik i grundskolan*.
- Skolinspektionen (2011). *Innehåll och användning av läromedel – en kvalitetsgranskning med exemplet kemi i årskurs 4 och 5*.
- Skolinspektionen (2016) *Skolans arbete med extra anpassningar*.
- Skolinspektionen (2019 a). *Huvudmannens arbete för kontinuitet på skolor med många rektorsbyten*.

Skolinspektionen (2019 b) *Vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet – förutsättningar och arbetsformer i grundskolan.*

Skolinspektionen (2020). *Betygsättning i engelska i årskurs 6.*

Skollagen (2010:800).

SKOLFS 2010:37, *Förordning om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet*, Stockholm, Skolverket.

Skolverket (2006). *Läromedlens roll i undervisningen – grundskollärares val, användning och bedömning av läromedel i bild, engelska och samhällskunskap, rapport nr. 284.*

Skolverket (2019 a). *Lärarprognos 2019. Redovisning av uppdrag att ta fram återkommande prognoser av behovet av förskollärare och andra lärarkategorier.* Dnr 5.1.3-2018:1500.

Skolverket (2019 b). *Talis 2018. En studie om lärares och rektorers arbete i grund- och gymnasieskolan Delrapport 1. Rapport 481.*

Skolverket (2020) *Andelen behöriga lärare ökar.* (Pressmeddelande 25 mars.)

https://www.skolverket.se/om-oss/press/pressmeddelanden/pressmeddelanden/2021-03-25-andelen-behoriga-larare-okar?utm_campaign=unspecified&utm_content=unspecified&utm_medium=email&utm_source=Skolverkets%20nyhetsbrev

SOU 2010:10 *Kvinnor, män och jämställdhet i läromedel i historia.*

Svensson, A-C. (2011) Hur används läroboken? I Ammert, N. *Att spegla världen. Läromedelsstudier i teori och praktik.* Lund: Studentlitteratur, s. 295-317.

Widholm, T. (2020) *Läromedel i praktiken. Läromedelsbruk i religionskunskap på gymnasieskolan.* (Doktorsavhandling). Linköping: Linköpings universitet.

Bilaga 1 – Metod och genomförande

Nedan beskrivs kortfattat hur granskningen har genomförts.

Urval

Urvalet av skolenheter är slumpmässigt med viss stratifiering mot en jämn fördelning av skolenheter med olika elevantal och av skolenheter i både enskild och offentlig regi. I syftet att inte granska enskilda lärares arbete har skolor med färre än 25 elever per årskurs, som då antas ha en lärare per årskurs, sorterats ut från urvalet. Urvalet är också stratifierat mot en jämn fördelning av skolenheter med en andel lärare med lärarlegitimation och behörighet i minst ett ämne över respektive under den genomsnittliga andelen för alla grundskolor.

Enligt Skolinspektionens urvalsprinciper om att en skolenhet inte ska besökas för olika inspektioner under samma läsår har skolor som fått ett besök eller planeras att få besök inom ramen för andra tematiska kvalitetsgranskningar samt regelbunden tillsyn och kvalitetsgranskning sorterats bort.

Utifrån dessa principer drogs ett urval om 30 skolenheter. Rektorer på dessa enheter kontaktades sedan och ombads lista de lärare på skolan som undervisade i SO-ämnena i årskurserna 7-9. Från denna lista valde Skolinspektionen ut upp till fyra lärare på varje skola för intervju. I det fall någon av de listade lärarna var obehörig valdes denna lärare ut för att granskningen skulle innefatta även denna lärarkategori.

Intervjuer och skriftliga svar

Samtliga intervjuer i granskningen genomfördes på distans, via telefon eller som ett digitalt möte. Intervjuerna genomfördes under perioden oktober 2020 till januari 2021.

Som grund för intervjuerna användes en gemensam intervjuguide som utgångspunkt, men frågornas formulering och ordning liksom vilka följdfrågor som ställdes varierade mellan intervjuerna. Inför intervjuerna ombads lärarna svara på några frågor om val av läromedel som kunde användas som gemensam utgångspunkt i intervjun. Intervjuerna protokollfördes och de intervjuade har getts tillfälle att kontrollera dessa för faktafel. Dessa protokoll ligger till grund för de bedömningar Skolinspektionen har gjort i verksamhetsbesluten.

Rektorer på de granskade skolorna och deras huvudmän har också besvarat ett antal skriftliga frågor.

En analys av den samlade empirin från alla granskade skolor har utgjort underlag för de övergripande resultat som presenteras i denna rapport.

Bilaga 2 – Granskade skolor

Skola

Almåsskolan
 Atheneskolan
 Attarpsskolan 7-9
 Byskeskolan 6-9
 Byängsskolan
 Centralskolan
 Centuriaskolan
 Friskolan Asken
 Fristadsskolan 7-9
 Fröviskolan
 Hammarskolan AB
 Kunskapsskolan Ystad
 Landsbro skola 7-9
 Nannaskolan
 Norrstrandsskolan Ventus Aqua
 Nyhamnsskolan 7-9
 Parkskolan 7-9
 Sigtunaskolan hum. läroverket, gr
 Skolan Bergius
 Stiftelsen BMSL
 Svenstaviks skola 7-9
 Södra Skolan
 Töreboda Centralskola
 Uppsala Musikklasser
 Vittra Kungshagen
 Vittra Södermalm
 Västra Engelbrektskolan
 Ängkärrskolan i Solna
 Ölands Friskola
 Östra Skolan

Huvudman

Mölndals kommun
 Pysslingen förskolor och skolor AB
 Jönköpings kommun
 Skellefteå kommun
 Byängsskolan AB
 Laxå kommun
 O21 Skol AB
 Friskolan Asken Aktiefbolag
 Borås kommun
 Lindesbergs kommun
 Vännäs kommun
 Kunskapsskolan I Sverige AB
 Vetlanda kommun
 Uppsala kommun
 Karlstad kommun
 Höganäs kommun
 Osby kommun
 Sigtuna skolstiftelse
 Sigtuna Friskola AB
 Stiftelsen BMSL
 Bergs kommun
 Härjedalens kommun
 Töreboda kommun
 Stiftelsen Uppsala musikklasser
 Vittraskolorna AB
 Vittraskolorna AB
 Örebro kommun
 Stiftelsen nya Ängkärrskolan
 Friskolan Öland AB
 Östra Skolan AB

Bilaga 3 - Referenspersoner

Linköpings universitet: Anna Johnsson Harrie lektor, Institutionen för kultur och samhälle.

Skolverket: Åsa Sjöwall och Pia Kangas, undervisningsråd, Enheten för ämnesdidaktik, Avdelningen för skolutveckling och Anna-Karin Frisk, undervisningsråd, Enheten för styrdokumentsutveckling, Avdelningen för läroplaner.

Bilaga 4 – Författningsstöd

Bedömningsområde 1: Rektors strategi för kvalitetssäkring och val av läromedel i de samhällsorienterande ämnena

Författningsstöd

1 kap. 5 §, 2 kap. 9-10 §§, 4 kap. 4-7 §§ och 4 kap. 9 § skollagen (2010:800)

Förordningen (SKOLFS 2010:37) om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet (Lgr 11), 2 Övergripande mål och riktlinjer, 2.2. Kunskaper, 2.3 Elevernas ansvar och inflytande samt 2.8 Rektorns ansvar

Bedömningsområde 2: Lärarnas kvalitetssäkrings- och urvalsarbete för att tillhandahålla läromedel i de samhällsorienterande ämnena

Författningsstöd

1 kap. 5 §, 3 kap. 2 § och 4 kap. 9 § skollagen

Lgr 11, 1 Skolans värdegrund och uppdrag, 2 Övergripande mål och riktlinjer, 2.2 Kunskaper, 2.3 Elevers ansvar och inflytande samt 2.8 Rektorns ansvar

Bilaga 5 – Bedömningsstöd

Här redogörs för de kriterier som legat som grund för Skolinspektionens bedömningar i de verksamhetsbeslut som skolorna i granskningen fått. Bedömningen har gjorts på en tregradig skala. Nedan beskrivs kriterierna som ska vara uppnådda för hög kvalitet.

Frågeställning 1

Med vilken kvalitet utformar rektor en strategi för kvalitetssäkring och val av läromedel i de samhällsorienterande ämnena på skolan?

Kvalitetskriterier för hög kvalitet

- Rektor har sett till att skolan har *tydliga och ändamålsenliga principer*, anpassade utifrån olika läromedelskategorier, som ska vägleda lärare i deras val och kvalitetssäkring av läromedel, och ser till att det finns en god följsamhet gentemot dessa.
- Skolans arbete kännetecknas av stabila strukturer för samarbete kring val och kvalitetssäkring av läromedel. Det finns goda förutsättningar för samarbete genom en tydlig arbetsbeskrivning kring läromedelsvalen, vilket nya och/eller obehöriga lärare ges introduktion till. Lärare uppmanas av rektor att på kontinuerlig basis samarbeta i denna fråga. Rektor ger lärare *goda tidsmässiga förutsättningar* för att välja och kvalitetssäkra läromedel, genom att lärare har tid avsatt för dessa uppgifter inom sin ordinarie arbetstid.
- Att rektor *brett* och med *systematik* inom ramen för skolans systematiska kvalitetsarbete följer upp hur lärare väljer och kvalitetssäkrar olika typer av läromedel. Rektors uppföljning och analys resulterar i identifierade utvecklingsbehov kring olika typer av läromedel, i synnerhet digitala, som följs upp med ändamålsenliga utvecklingsinsatser (t.ex. fortbildning).
- Skolan planerar långsiktigt för hur olika läromedelskategorier ska hållas uppdaterade, genom att dessa systematiskt inventeras utifrån deras tidsenlighet samt att resurser avsätts för nödvändiga inköp utifrån identifierade behov.

Frågeställning 2

I vilken utsträckning har lärarna i de samhällsorienterande ämnena ett välfungerande kvalitetssäkrings- och urvalsarbete för att tillhandahålla tidsenliga och ändamålsenliga läromedel av god kvalitet?

Kvalitetskriterier för hög kvalitet

- Att lärarna inför val av läromedel har ett *strukturerat arbetsätt* som innefattar en *fördjupande analys* av hur läromedlen överensstämmer med

och tillsammans omfattar väsentliga delar av ämnets centrala innehåll och syfte på ett sätt som skapar överblick och sammanhang i studierna.

- Att lärarna inför val av läromedel på ett fördjupat och kvalificerat sätt kritiskt granskar läromedlens överensstämmelse med läroplanens värdegrund. Ett fördjupat och kvalificerat analysarbete innebär t.ex. att analysen tar hänsyn till såväl i vilken utsträckning som på vilket sätt kvinnor och män, kulturell mångfald, funktionsnedsättning representeras och hur värden såsom människors lika värde och respekten för vår gemensamma miljö gestaltas
- Att lärarna i val av läromedel på ett kvalificerat och fördjupat sätt kritiskt granskar läromedlens aktualitet och samstämmighet med samhällsutveckling och forskningsrön om ämnet och ämnets didaktik.
- Att lärarna i val av läromedel är *medvetna om och tar hänsyn till* läromedlens möjlighet till anpassning till elevernas skilda behov. Det kan exempelvis handla om en analys av läromedlens struktur, språk och tillgänglighet.